

MENEMEN'İN İŞGAL DÖNEMİ (1919-1922): COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ DESTEKLİ BİR İNCELEME¹

Fahrettin TEPEALTI* - Süleyman AŞIK** - Emre
KARAKAYA***

Öz

İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın akabinde Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamış, bu kapsamda büyük devletlerin desteğini arkasına alan Yunanistan, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkartmıştır. Hemen ardından 22 Mayıs'ta Menemen de işgale uğramış ve bölgenin Müslüman-Türk ahalisi, Yunan ordusu ve Rum işbirlikçilerinin saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırıların en önemlisi ise 17 Haziran 1919'da yaşanan Menemen katliamıdır. Üç buçuk yıl süren işgal, Millî Mücadele'nin zafere ulaşmasıyla son bulmuş ve Yunan Ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'i terk etmiştir. Bu dönemde Menemen'de yaşananlar, bazı tarih araştırmalarına konu olmuştur. Dijital teknolojilerin gelişimi tarih yazımını da etkilemiş ve yeni metodolojileri gündeme getirmiştir. Bu kapsamda Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) önemli bir yöntemi olarak öne çıkmıştır. Birçok disiplinde etkin bir şekilde kullanılan CBS, tarihçi ve tarihî coğrafyacılar tarafından da fark edilmiş ve Tarihi CBS (Historical GIS) adında yeni bir araştırma alanı doğmuştur. Türkiye'de bu alandaki çalışmalar halen sınırlıdır. Bu makale, Menemen'in işgal dönemini tasviri bir yaklaşımla, CBS yöntemiyle haritalar yaparak tarih ve tarihî coğrafya alanlarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Mütareke Dönemi, Yunan İşgali, Menemen, CBS Teknolojileri.

¹ Bu makale İzmir Bakırçay Üniversitesi tarafından desteklenen, KBP.2022.001 numaralı "Menemen'in İşgal Döneminin (1919-1922) CBS Teknolojileri Yöntemiyle Haritalandırılması" başlıklı Bilimsel Araştırma Projesi'nden (BAP) üretilmiştir.

* Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir. E-posta: fahrettin.tepealti@bakircay.edu.tr ORCID: 0000-0002-6602-0640

** Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir. E-posta: suleyman.asik@bakircay.edu.tr ORCID: 0000-0002-5818-6245

*** Arş. Gör., İzmir Bakırçay Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir. E-posta: emre.karakaya@bakircay.edu.tr ORCID: 0000-0003-4831-8205
(Makale Gönderim Tarihi: 16.01.2024 - Makale Kabul Tarihi: 24.06.2024)

Abstract

Occupation Period of Menemen (1919-1922): A Review Supported by Geographical Information Systems

The 7th article of the Armistice of Mudros which has been signed due to Ottoman Empires lose World War I, gave Entente Powers the right of occupation of Ottoman territory. Greece, owing to that article, landed its army in Izmir on May 15, 1919, and started a brutal occupation. Menemen, a district of Izmir, exposed to that brutal, gory occupy on 22nd May. During the occupation of Menemen, Turkish-Muslim folk witnessed numerous grievous events and attacked by both Greek army and their local collaborators. Undoubtedly, the bloodiest one, called Bloody Tuesday on the other words Menemen Katliamı (Massacre of Menemen), happened on June 17, 1919. This kind of savagery events has been occurring more than twelve hundred days throughout occupy. Because of their defeat of the Turkish War of Independence, the Greek army, escape and left Izmir completely as of September 9th. With the introduction of digital technologies into all areas of life, like the other branches of social sciences, historiography was undoubtedly affected by this process and took new research methodologies to the field. Geographic Information Systems (GIS) stand out as a prominent digital technological method. Realizing the potential of GIS, some historians have started to use these systems in historical researches. As a result, Historical GIS, a rapidly developing and new research area, has emerged. This interdisciplinary project, which examines the occupation period of Menemen, has been prepared to contribute to field. The goal of this study is to contribute methodologically to fields of history and historical geography by describing what happened during the occupation of Menemen (1919-1922) and mapping it using GIS.

Keywords: *Turkish War of Independence, Armistice, Greek Occupation, Menemen, GIS Technologies.*

Giriş

Tarih literatüründe Menemen'in işgaline dair tarihî araştırmalar olmakla birlikte bu konuda müstakil bir akademik çalışma mevcut değildir.² Menemen'in işgalinden bahseden akademik tarih anlatıları genellikle yekûn olarak Anadolu'nun,³ Batı Anadolu'nun⁴ yahut sadece İzmir⁵ ve havalisinin⁶ işgalini konu edinen çalışmalardır. Dolayısıyla bu çalışmalarda Menemen'in işgal edilmesine ve bu süreçte vukuu bulan olaylara konuları bağlamında yüzeysel olarak değinilmiştir. Bu ve benzeri çalışmalarda Menemen'in işgali ana anlatı olmaktan ziyade ele alınan konuyu destekleyip güçlendiren bir argüman olarak kullanılmıştır. Bu sebeple söz konusu çalışmalarda Menemen'in işgali ile ilgili pek çok yanlış bilgi de mevcuttur. Bunun en önemli örneği işgalin başladığı

² Doğrudan Menemen'in işgalini konu alma iddiasındaki tek eser Oktay Özen'in'e ait "Menemen'in İşgal Yılları" adlı kitaptır. Bu kitap popüler bir yerel tarih çalışmasıdır. Özen'in bu çalışmasında literatürdeki mevcut bilgileri derleyip bir araya getirmiştir. Kitap yalnızca Menemen'in işgalini değil, ilçenin toplumsal yapısını Rum-Türk düalizmi bağlamında ele alma gayretini gösteren bir çalışmadır.

³ Selvi 2011; Belen 1983; Selek 2020; Jaeschke 2011.

⁴ Turan 1999; Parlak 1983a; Parlak, 1983b; Gülcan 2007; Nersesoğlu 2022; Ediz 2015.

⁵ Umar 1974; Berber 2002; Özkemer 2004; Mutlu 2013.

⁶ Çakmak 2007.

tarihtir. Menemen'in işgaline değinen çoğu çalışmada işgalin başladığı tarih olarak 21 Mayıs verilmektedir. Ancak ileride tartışılacağı gibi asıl tarih 22 Mayıs'tır.⁷ Bu makalenin mevcut araştırmalara nazaran farklılığı, Menemen'i merkeze almak suretiyle işgal yıllarını irdelemek kaygısı güden ilk bilimsel çalışma olmasıdır. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA) bulunan ve işgal yıllarından kalan resmî belgelere başvurulmuş, bunun yanı sıra önceki araştırmalar bulguları ile incelenmiş ve tahlil edilmiştir. Arşiv belgeleri ve literatür bulguları döneme tanıklık eden kişilerin hatıratıyla çapraz okumaya tabii tutularak çeşitli iç ve dış tenkitler neticesinde bilgilerin doğruluğu tespit edilmiş ve bir tarih anlatısı oluşturulmuştur.

Ortaya konulan tarih anlatısı, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) vasıtasıyla haritalandırılarak desteklenmiştir. CBS, yeryüzü referanslı verileri toplayan, depolayan, kontrol eden, işleyen, analiz eden ve görüntüleyen bir sistemdir.⁸ Kartografinin bir uzantısı olarak değerlendirilen bu sistem, her türlü yeryüzü şekillerini, şehirleşme çalışmalarını, nüfus dağılımlarını ve benzeri bilgileri tespit ederek harita üzerinde işaretlemek, işlemek, depolamak, analiz etmek ve yönetmek için tasarlanmış bir bilgisayar teknolojisidir.⁹ Özellikle fizikî ve beşerî coğrafya çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir araç olan CBS ile yapılmış birçok coğrafya çalışması vardır. Fakat tarihî olayların cereyan ettiği mekânsal ortamın, okumalar ve saha araştırmaları ile tespit edildikten sonra CBS aracılığıyla haritalandırılması Türkiye'de 2010'lu yıllardan itibaren yayılmaya başlanmış tarih araştırmalarında yeni bir yöntemdir ve bu yöntemle yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır.¹⁰ Millî Mücadele dönemine ilişkin bir işgal sürecini çözümlenmede ise daha önce kullanılmamıştır. Bu makalede işgal yıllarıyla ilgili oluşturulan tarih anlatısı ArcGIS yazılımı ile görselleştirilmiş ve "Milne Hattı" gibi sınırlar ile tarihî kaynaklarda ayrıntılı olarak tasvir edilmeyen askerî hareket rotalarının tespit edilmesinde günümüz topoğrafya haritalarından faydalanılarak muhtemel askerî birliklerin yürüyüş güzergahları belirlenmiştir. Bu sayede Yunan ordusunun askerî faaliyetleri, Menemen'de işgalden etkilenen bölgeler, Türk ordusunun işgale karşı giriştiği mücadele ile Büyük Taarruz'un İzmir safhasının daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

1. Birinci Dünya Savaşı'nın Ardından Anadolu'nun İşgali

1918 yılının sonbaharına gelindiğinde, dört yıldır birçok cephede mücadele eden Osmanlı Devleti gücünü tüketmişti. İtilaf Devletleri'ne saldırmaya yönelik cephelerden olumsuz sonuçlar gelmişti. Kanal Harekâtı başarısızlığa uğramış, Mısır ele geçirilemediği gibi İngilizlerin karşı hücumu sonucu Filistin, Ürdün ve Suriye gibi bölgeler kaybedilerek binlerce şehit verilmişti. Irak'ta da durum benzerdi. Savaşın ilk yıllarında binlerce şehit verilen ve hiçbir başarı elde edilemeyen Kafkas Cephesi'nde ise kaybedilen bölgeler geri alınmış, Rusların savaştan çekilmesi sonucu bir miktar ilerleme kaydedilmişti. Osmanlı

⁷ BOA., DH.I.UM. EK., 52/52.

⁸ Yiğit vd. 2013, s. 315.

⁹ <https://www.geospatialworld.net/blogs/overview-of-gis-history/> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)

¹⁰ Uğur 2018; Aladağ 2020; Özcan 2020; Bekman 2020.

Devleti bu şartlar altında 4 Ekim 1918 tarihinde barış istemiş ve 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon zırhlısında mütareke antlaşmasını imzalamıştı. Bu antlaşmada Osmanlı tarafını Bahriye Nazırı Rauf Bey, İtilaf Devletleri tarafını İngiltere'den Amiral Somersset Arthur Calthorpe temsil ediyordu.¹¹ Osmanlı Devleti'nden sonra birkaç gün içinde Avusturya-Macaristan ve Almanya da teslim olunca savaş resmen bitmiş oldu. I. Dünya Savaşı'nın ardından akdedilen ateşkes antlaşmalarının hepsinde görüldüğü üzere Mondros'ta da İtilaf Devletleri'nin dayatma ve teklifleri kabul edilmiş, savaşın galipleri karşı tarafa ağır şartları kabul ettirmişlerdi. Mondros Antlaşması'nda ordunun terhis, Osmanlı topraklarındaki limanların, tünellerin ve benzeri bölgelerin ayrıca iletişim hatlarının İtilaf Devletleri'nin denetimine bırakılması kararlaştırılmıştı.¹² Ama bu antlaşmanın Osmanlı için en ağır sonuçlar doğuran maddesi, anlamca muğlaklığı sebebiyle 7. maddesiydi.

Antlaşmada geçen "*Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda (İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit eden durum görüldüğünde) herhangi sevkulceysi noktasını (stratejik konumu) işgal hakkını haiz olacaklardır.*"¹³ ibaresi hiçbir kesinlik içermiyordu. Hukukun temel prensibi, kanun hükümleri ve antlaşma maddelerinin netliği iken bu maddede işgalin "*İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit*" gibi istenildiği şekilde yorumlanmaya açık bir şartla Osmanlı topraklarındaki herhangi bir stratejik noktanın işgal edilebileceğinin belirtilmesinin nedeni açıklanmaya muhtaçtır. İngiltere'nin asıl teklifi "*Mühim sevkulceys nokatı (stratejik noktalar) İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilecektir*"¹⁴ şeklindeydi ve böylece kendileri kayıtsız şartsız istedikleri Osmanlı vilayetini işgal hakkına sahip olacaktı. Ancak Osmanlı heyeti işgallerin keyfi olmasının ve bütün vatani kapsamasının önüne geçmek için durumu bir şarta bağlamak istemişti ama İngilizlerin tavizsiz tutumu ortaya böyle garip bir maddenin çıkmasına neden olmuştu. Nihayetinde belirsizlik, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarındaki herhangi bir bölgeyi "*kendi güvenlikleri için tehlike arz ettiği*" gerekçesiyle işgal edebilmesine imkân vermişti.

Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri bu maddeye dayanarak güvenliklerini tehdit eden durumların ortaya çıktığını ileri sürmeye ve Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerini işgal etmeye başladılar. İtilaf donanması, 7 Kasım 1918 tarihinde mayınları temizlemek bahanesiyle Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi.¹⁵ 13 Kasım'da 61 parça harp gemisinden müteşekkil işgal donanması, mütareke şartlarının kendilerine verdiği yetkiye dayanarak İstanbul önlerine demir attı.¹⁶ Bununla da yetinmeyen müttefikler, 2616'sı İngiliz, 540'ı Fransız ve 470'i İtalyan olmak üzere toplam 3626 askeri karaya çıkardı.¹⁷ İstanbul'un İtilaf Devletlerince kontrol altına alınması herkes tarafından hayretle karşılanmıştı. İstanbul'da işgal idaresi yerleştirilmeye

¹¹ Akşin 1997, s. 136.

¹² Erim 1953, s. 519-524.

¹³ Erim 1953, s. 520-521.

¹⁴ Erim 1953, s. 520-521.

¹⁵ Bıyıklıoğlu 1992, s. 169.

¹⁶ Akşin 1997, s. 136.

¹⁷ Temel 1998, s. 11.

çalışılırken Osmanlı ordusunda yoğun bir terhis ve silahsızlandırma uygulaması yapılıyordu. El konulan silah ve cephaneler, İtilaf Devletleri'nin denetimi altındaki depolara kapatılıyordu.

Hakikatte İtilaf Devletleri'nin işgal ettikleri ilk bölge, zengin petrol yataklarının bulunduğu Musul'du. İngilizler, 3 Kasım 1918 tarihinde Musul'u işgal ederek Türk ordusunun şehri terk etmesini istediler. Osmanlı kuvvetleri 8-9 Kasım'da Musul'dan ayrılınca bölgeyi resmen hakimiyetleri altına aldılar.¹⁸ Diğer yandan, 6 Kasım'da Fransızların öncülüğündeki birleşik İtilaf kuvvetleri Trakya sınırını geçmeye başladı. Trakya tedricen işgal edildikten sonra 18 Kasım'da 4.000 kişilik bir Fransız kuvveti Bakırköy İstasyonu'na çıkarıldı.¹⁹ Güneydoğu Anadolu'da işgali İngilizler başlatmıştı. General Mac Donald liderliğindeki bir süvari tugayı, bir istihkam müfrezesi, bir top bataryası ve ağır makineli tüfeklerle kurulu bir kuvvetle Halep'ten gelerek önce Antep'i işgal etti. Ardından 3 Ocak'ta Cerablus İngilizlerin eline geçti. İngilizler güneyden Anadolu içlerine doğru ilerlemelerine devam ederek 22 Şubat'ta Maraş'ı, 27 Şubat'ta Birecik'i, 16 Mart'ta Harapnaz ve Telebyaz istasyonlarını, 24 Mart'ta da Urfa'yı işgal ettiler.²⁰ İngiltere'nin Musul'dan Halep'e kadar uzun bir coğrafyayı kontrol etmesi Fransızları rahatsız etmişti. Zaten işgallerden önce Osmanlı topraklarını paylaşmak için imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'na göre Musul vilayetiyle Urfa, Maraş ve Antep bölgeleri Fransızlara bırakılmıştı. İngiltere antlaşma yapılmasına rağmen Mondros'tan hemen sonra Fransa'ya karşı bir baskı ve pazarlık konusu olarak Musul vilayetiyle birlikte Kilis, Urfa, Maraş ve Antep'i de işgal etmişti. Yapılan pazarlık sonucunda İngiltere, Musul'u elinde tutarken Antep, Urfa ve yöresini Fransızlara bıraktı. 1919'un Ekim ayında Fransız-Ermeni alayı önce Kilis'e akabinde Antep, Urfa ve Maraş'a girerek işgal yönetimini devraldı. Kuzeydoğuda ise İtilaf Devletleri Osmanlı'dan Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltmasını istedi. 24 Aralık'tan itibaren Batum, İngilizlerin işgali altına girdi. Zorlu kış şartları nedeniyle işgali geciken Kars ise 13 Nisan 1919'da yine İngilizler tarafından işgal edildi.²¹

Önemli sevkiyat noktaları, yol güzergâhları, iletişim merkezleri de işgallere maruz kalmıştı. Kıyıları ve limanlar müttefikler tarafından bölüşülerek kontrol altında tutuluyordu. Orta ve Doğu Karadeniz limanları İngilizlerin kontrolüne, Batı Karadeniz, İskenderun ve Mersin limanları da Fransızların kontrolüne verilmişti. Diğer Akdeniz limanları ise İtalyanların kontrolüne bırakılmıştı. Yunanlar, Rumlar ve Ermeniler bu işgallerde destek kuvvetleri olarak yerlerini aldılar. Bu bağlamda Yunanlılar 9 Ocak 1919 tarihinde Uzunköprü-Hadımköy demiryolunu; İngilizler 22 Ocak'ta Konya Tren İstasyonu'nu, ardından 1 Şubat'ta Fransızlarla birlikte Turgutlu-Aydın demiryolunu işgal ettiler. 16 Nisan'da Afyon Tren İstasyonu Fransız kontrolüne girdi. Ayrıca 9 Mart'ta Samsun'a bir müfreze çıkarıp birkaç gün sonra Merzifon'a bir kıta asker gönderdiler. 11 Aralık 1918'de Fransız subaylarının idaresinde 400 Ermeni'den oluşturulan bir Fransız taburu Dörtöl'a, 17 Aralık'ta ise çoğu Ermeni olmak üzere 1.500 Fransız askeri Mersin'e

¹⁸ Budak 2002, s. 16.

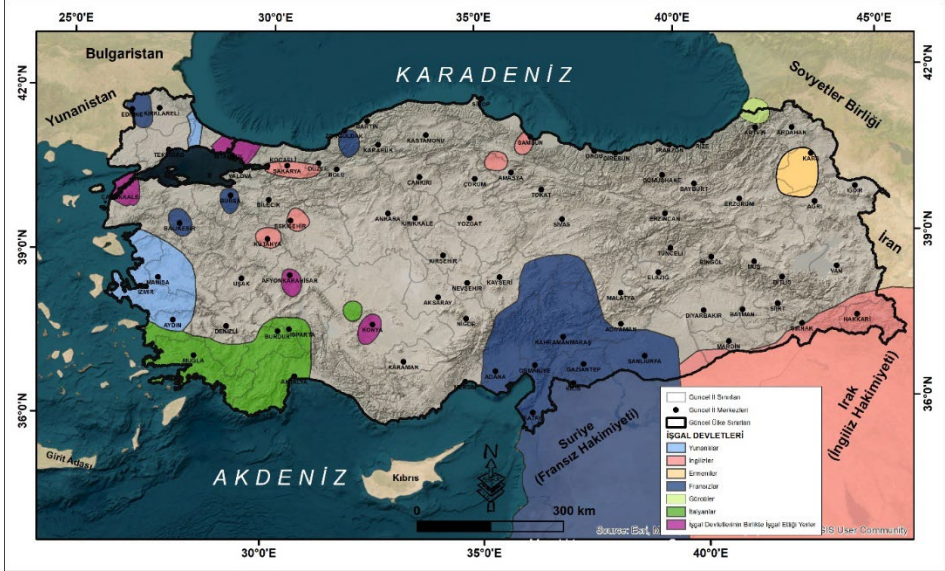
¹⁹ Belen 1983, s. 24-27.

²⁰ Budak 2002, s. 17-18; Tolon, 2004, s. 104.

²¹ Özkaya 2002, s. 30-31.

girmişti. İlerleyişlerine devam eden Fransızlar 26 Aralık'ta Adana'yı, 3 Şubat 1919'da Çiftehân'ı işgal etti.²² Akdeniz kıyılarındaki çıkartmalar ise İtalyan birlikleri tarafından gerçekleştirildi. İtalyanlar işgallere 1919 yılının ilkbaharı ile başladılar. Öncelikle 28 Mart 1919'da Antalya, 4 Mayıs'ta Kuşadası, 11 Mayıs'tan itibaren Fethiye, Bodrum ve Marmaris işgal edildi. Bunun yanı sıra yine İtalyanlar, 2 Nisan'da Konya'ya bir tabur ve 14 Mayıs'ta Akşehir'e bir müfreze yerleştirdiler.²³

Harita 1: Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'nun işgali

Görüldüğü gibi, Mondros Mütarekesi'nin ardından Osmanlı coğrafyasının büyük bir bölümü işgal edilmişti. İşgallerin bu kadar hızlı bir şekilde uygulanmasının nedeni uzun yıllardır savaşla meşgul olduğu için artık bitkin haldeki Osmanlı askeriyesinin teslim olmaya hazır bir vaziyette olduğundan ve işgallere direnemeyeceğinden emin olmaktı. Diğer bir sebep ise İtilaf güçlerinin Osmanlı topraklarını daha önceden aralarında yaptıkları antlaşmalarla paylaşmış olmasıydı. Bu paylaşımında esasen İzmir ve çevresi de İtalya'ya vaat edilmişti ancak müteakip bölümde açıklanacak olan çeşitli saikler bu bölgenin Yunanlılara verilmesini gerekli kılmıştı.

2. İzmir'in İşgali, Sebepleri ve İşgale Tepkiler

İtilaf Devletleri arasında 17 Nisan 1917'de teati edilen St. Jean de Maurienne Antlaşması'nda Antalya, Muğla ve Konya'nın büyük bir kısmı İtalyanlara verilmişti. Bunun yanında İzmir ve civarının da aynı şekilde İtalya'ya bırakılacağı antlaşma

²² Selek 2020, s. 195; Selek 1976, s. 195; Şavklı 2022, s. 351.

²³ Tolon 2004, s. 104.

maddelerinde zikredilmişti. Fakat savaş sonrasında durumu tekrar gözden geçiren İngiltere ve Fransa, Anadolu'da Konya içlerine kadar yerleşmiş ve dahası İzmir'den Antalya Körfezi'ne kadar bölgeyi kontrol eden kuvvetli bir İtalya'nın kendileri için tehdit oluşturabileceği ve çıkarlarına zarar verebileceği düşüncesiyle bu antlaşmayı geçersiz kılmak istediler. Çünkü On İki Ada İtalya'nın elindeydi ve Anadolu kıyılarına da yerleşmek İtalya'yı Doğu Akdeniz'in tartışmasız en güçlü devleti haline getirecekti. Bu nedenlerle 14 Ekim 1918'de antlaşmanın hükümsüz olduğu açıklandı.²⁴ Bu kararlar İzmir, bir nevi sahipsiz kalmıştı ve pek çok devletin ilgisini cezbediyordu. Ancak şehri en çok isteyen kuşkusuz Yunanistan'dı. Bunun en önemlisi, Antik Yunan medeniyetinin merkezlerinden birkaçının İzmir ve çevresinde kurulmuş antik kentler olması başta olmak üzere bazı nedenleri vardı.²⁵ Ayrıca 1919 yılı itibarıyla İzmir'de, Türklere göre azınlıkta olmakla birlikte hâlâ Yunanlılarla soydaş ve dindaş olan binlerce Rum yaşamaktaydı. Bu Rumların önemli bir bölümü Yunan Krallığı ile birleşme arzusunda idi. Bu sebepten Mondros Ateşkes Antlaşması yayımlandıktan sonra Rumlar, Türklerin kendilerine zulmettiği iddiasını dünya kamuoyuna duyurmak ve yaşadıkları bölgelerde isyanlar çıkarmak için faaliyetlere başladılar.²⁶ Bu tutumlarıyla işgal davetçisi konumundaki Rumlar, özellikle İzmir ve civarında Kızılhaç örgütlenmesi adı altında bir araya gelerek organize hareket edebiliyorlardı. Osmanlı Devleti, bunların hareketlerini yakından takip etse de yardım kuruluşu mahiyetinde olmalarından ötürü İtilaf Devletleri'nden çekinerek müdahalede bulunamıyordu.²⁷ İzmir'deki Rumlar, Müslümanları tahrik etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Amaçları karışıklık çıkararak müteakeminin 7. maddesini hayata geçirtmekti.²⁸ Antlaşma imzalandıktan yalnızca birkaç gün sonra harekete geçmeleri, önceden yapılmış bir hazırlık safhasının ve Yunan Krallığı'yla temaslarının göstergesidir.

Yunanistan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu'da kendi güdümünde bir Rum devleti kurabilmek için propagandalara başladı. Bilhassa Başbakanı Venizelos, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İsviçre ve Fransa'da etkili bir propaganda faaliyetine girişmişti.²⁹ Venizelos, 2 Kasım 1918'de İngiltere Başbakanı Lloyd George'a gönderdiği bir mektupta Rum nüfusun çoğunlukta olduğunu iddia ettiği Anadolu'nun batı kısmının Yunanistan'a verilmesini istiyordu. Bu sayede Yunanistan, sınırlarını Trakya'dan Karadeniz'e kadar genişletmek için savaşıyordu. Venizelos'a göre söz konusu bölgelerin Yunanistan'a verilmesi, İtilaf Devletleri'nin uğrunda savaştığı ilkelerin gereği idi.³⁰

²⁴ Terek 1970, s. 26; Jaeschke 2011, s. 11.

²⁵ Milattan önce 1000'li yıllarda yaşamış olan İyon kavimleri, İzmir çevresinde bağımsız şehir devletleri olarak idare edilen büyük çapta 12 kent inşa etmişlerdi. Modern Yunanların atası kabul edilen İyonlar, Yunan mimarisinin, felsefesinin, Eski Yunan inançlarının ve Yunan alfabesinin kurucuları hatta "Yunan" adının öncüleriydi. İslam toplumlarının Helen halkları, "Yunan" olarak tanımlaması da İyonlar sayesindeydi. Boyana 2011, s. 13-28.

²⁶ Çakmak 2007, s. 97.

²⁷ BOA., DH. ŞFR., 98/340.

²⁸ Tekir 2019, s. 32; Önal 2020, s. 11.

²⁹ Çakmak 2007, s. 99.

³⁰ Özgiray 1989, s. 556.

18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda İngiltere, Yunanistan'ı destekleyerek Yunan ordusunun İzmir'i işgali için ABD ve Fransa'yı ikna etmeyi başardı.³¹ Yunanistan'ın toprak talepleri ile ilgilenen özel komisyon ufak değişikliklerle bunları kabul etti. Fransa ve İngiltere, Yunan isteklerini biraz küçülterek Batı Anadolu'ya egemen olması konusunda anlaşmaya varmıştı. Bu anlaşma ile Anadolu'da Türklerin güçlenmesi engellenecek, bir karışıklık hâlinde Yunanlar tampon olarak kullanılacak ve büyük devletlerin çatışmadan uzak kalması sağlanacaktı.³² Nihayetinde İngiltere, Fransa ve ABD, 6 Mayıs'ta büyük bir gizlilik içinde aldıkları bir kararla Venizelos'u, İzmir'i işgal etmeye çağırıldı.³³ İtilaf Devletleri bölgede bulunan Amiral Calthorpe'ü İzmir'in işgali konusunda 12 Mayıs akşamı bilgilendirdi. İzmir işgali ile ilgili karar aynı gün Venizelos'a da tebliğ edildi. İstanbul Hükümeti ise Batı Anadolu ile ilgili gelişmeleri bildiği halde 14 Mayıs'a kadar işgalin olacağından haberdar değildi.³⁴ İtilaf güçlerinin aldığı karara göre, Yunan kuvvetleri 14 Mayıs'ta İzmir'e gelecek, çıkartmadan 36 saat sonra resmî işgale başlayacak ve işgal haberi Babiâli'ye 12 saat önceden haber verilecekti. Bu emelle 13 Mayıs'ta Müttefik donanmalarına mensup gemiler İzmir'e geldi. Görevleri, Yunan işgali için yerel idareye baskı yapmak ve olası bir direniş ile itirazı engellemektir. 14 Mayıs sabahı Amiral Calthorpe tarafından İngiltere'nin İzmir Konsolosu James Morgan aracılığıyla Vali Ahmed İzzet Bey'e verilen notada, İzmir'in Mondros Antlaşması'nın 7. maddesi gereğince saat 14 civarında işgal edileceği bildirildi. İtilaf Devletleri'nin İzmir'deki tabyaları ve stratejik bölgeleri işgal edecekleri ve bu kararın Babiâli'ye bildirildiği İzzet Bey'e açıklanmıştı. Yine aynı gün İstanbul'da bulunan Amiral Webb, Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya işgal ile ilgili bir nota vermişti.³⁵ Vali İzzet Bey, İstanbul Hükümeti'nden İtilaf Devletleri'nin istekleri doğrultusunda hareket etme emri aldığını ve işgale karşı herhangi bir eylemde bulunmayacağını açıkladı. Ancak Yunan donanmasının hareketi gecikince işgal, 14 Mayıs'a yetiştirilemedi. 14 Mayıs akşamı saat 22.00 civarında Valiye yeni bir nota gönderilerek Yunan güçlerinin 15 Mayıs sabahı 08.00'da geleceği tebliğ edildi.³⁶

6 Yunan gemisi, 15 Mayıs sabahı İzmir Limanı'na geldi. Aynı dakikalarda Evzon Alayı bünyesindeki Yunan askerleri de Pasaport İskelesi'nden karaya çıktı. İlk çıkan Yunan müfrezelerinin bir kısmı, Pasaport Polis Karakolu'nu işgal edip polisleri gözaltına aldı. Yunan savaş gemilerinden çıkan askerler, Kordon civarındaki bütün köşe başlarını tuttular. 15 Mayıs sabahı karaya çıkan Yunan askerinin sayısı 50.000 civarındaydı.³⁷ İlk çıkartmadan sonra Kordon'da toplanan Rumlar ile bir tören icra edildi. Tören bittikten sonra Yunan askerleri, yürüyüşe geçerek Kışla Meydanı'ndaki (günümüzdeki Konak Meydanı) Saat Kulesi'ne geldiler. Ardından burada bulunan Hükümet Konağı ve askerî kışlayı işgal edebilmek için iki kola ayrıldılar. Birliğin Pasaport İskelesi'nden Konak

³¹ Selvi 2011, s. 101.

³² Uzun 2004, s. 40.

³³ Çolakoğlu 2022, s. 116-120; Sonyel 1995, s. 52.

³⁴ Sofuoğlu 1994 s. 56.

³⁵ Ediz 2015, s. 136; Vural, 2019a, s. 380.

³⁶ Jaeschke 2011, s. 77.

³⁷ Çakmak 2007, s. 115-121; Turan, 1999, s. 70-73.

Meydanı'na yürüyüşü bir saat sürmüştü. Evzon Alayı, Saat Kulesi'ni ve meydandaki kışlayı geçip Kemeraltı'na geldiğinde birkaç el silah sesi duyuldu. Silah seslerini duyan Yunan askerleri, Saat Kulesi civarına çekilip siper alarak yarım saati geçen bir süre boyunca kışlaya, Hükümet Konağı'na, meydana çıkan caddelere ve binalara ateş etmeye başladı. Söz konusu olay sonucunda çok sayıda sivil Türk hayatını kaybetti. Bu heyecan dalgasının yol açtığı kaos, yerli Rumların da katılımıyla artmış ve şehirde büyük bir yağma başlamıştı. Olay esnasında otuzu aşkın Türk şehit edildi, altmışı aşkın kişi de yaralandı. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa ve yüksek rütbeli birçok subay ilk anda tutuklanarak limandaki Yunan gemilerine götürüldü. 18 Mayıs sabahı olaylar yatıştıktan sonra ise serbest bırakıldı.³⁸ Burada olayları başlatan ilk kurşunun kimin tarafından atıldığı ihtilafli bir meseledir. Vali İzzet Bey ve Ali Nadir Paşa başta olmak üzere bölgede görevli Osmanlı subay ve mülkî memurları ilk kurşunu atanların Yunan askerleri olduğunu resmî raporlarında dile getirirler de³⁹ Hukuk-ı Beşer gazetesinin sahibi ve sermuharri Osman Nevres Bey'in⁴⁰ Yunanlara ilk kurşunu atan kişi olduğu iddiaları da mevcuttur.⁴¹ Olayları araştırmak üzere kurulan komisyon, hazırladığı raporda ilk kurşunu atan kişinin asla tespit edilemediğini ancak bu silah sesi üzerine Yunan askerlerinin hedef almaksızın yaylım ateşi açtığını belirtmiştir.⁴²

Yunan askerleri, 15 Mayıs itibarıyla zülüm, yağma ve tecavüzlere başladı. Henüz işgalin başladığı günün gecesinde sivil haneler basıldı. 15-16 Mayıs gecesinde İzmir'in her tarafında bomba ve silah sesleri duyulmuştu. 16 Mayıs sabahı Yunan askerleri, Seydiköy'e (Gazimir) kadar ilerlemişti.⁴³ İzmir'in işgali Anadolu'da büyük bir şok ve öfke dalgası uyandırdı. İşgalin ardından ülkenin dört bir yanında protestolar tertip edildi. Bu mitinglerin en büyüğü ve en tesirlisi, 23 Mayıs'ta Sultanahmet Meydanı'nda yapıldı.⁴⁴ Buldukları yerde gösteriler düzenlemekle yetinmeyen halk, Babiâli'ye ve İtilaf Devletleri'ne çektikleri telgraflarla işgali tanımadıklarını belirtiyor ve yetkilileri Yunan mezalimini durdurmaya çağırıyordu.⁴⁵ Yunan kuvvetleri ise İtilaf Devletleri bir tepki mereden önce işgal edebildikleri kadar bölgeyi işgal edip meseleyi oldubittiye getirmek istiyordu. Bu sebeple Mayıs ayı içerisinde İzmir'in kazalarını işgal ettikten sonra haziran ve temmuz aylarında işgallerini Batı Anadolu'nun muhtelif vilayetlerine yaymak için harekete geçtiler.⁴⁶ İlerlemelerine kuzeydoğu ve güneydoğu istikametiyle devam eden Evzon Alayı, 17 Mayıs'ta Urla'yı, 22 Mayıs'ta Bayındır'ı, 30 Mayıs'ta Tire'yi ve 1 Haziran'da da Ödemiş'i işgal etti.⁴⁷ İlk anda Paris Konferansı ile Yunan nüfuz bölgesi olarak tanımlanan bölge, güneyde Aydın'ı, güneydoğuda Nazilli'yi, kuzeydoğuda Turgutlu'yu ve kuzeyde de Bergama-Ayvalık hattını içeriyordu. Yunan işgalinin nüfuz

³⁸ Vural 2019a, s. 383-385; Ediz 2015, s. 138; Selek 1983, s. 158; Parlak 1983a, s. 345-346.

³⁹ Vural 2019a, s. 385-388.

⁴⁰ Hasan Tahsin mahlasıyla meşhur olsa da çeşitli kaynaklarda ismi, Tahsin Recep olarak da geçer.

⁴¹ Jaeschke 2011, s. 80.

⁴² Vural 2019b, s. 282-283; Ediz 2015, s. 196-208.

⁴³ Turan 1999, s. 73.

⁴⁴ Jaeschke 2011, s. 82.

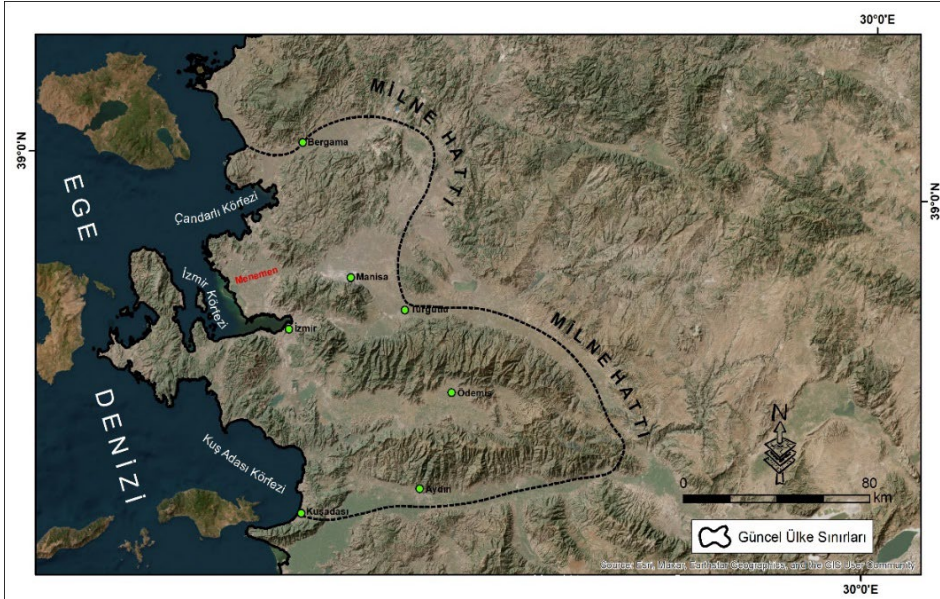
⁴⁵ Protesto telgrafları için bkz. Selvi, 2007.

⁴⁶ Çolakoğlu 2022, s. 122.

⁴⁷ Özcan ve Güneş 2019, s. 66-67.

bölgesini genişletmesi ve sürecin bölgenin Yunanistan tarafından ilhak edilmesine doğru evrilmesi üzerine İtilaf Devletleri bu ilerleyişi sınırlamaya karar verdi. Nihayetinde Paris'te 18 Temmuz'da alınan bir kararla Türk Milli Kuvvetleri ile Yunan işgal hattı arasında bir sınır hattı tespit edilmesi kararlaştırıldı ve bu görev Kuzey Anadolu İşgal Kuvvetleri Komutanı George Milne'ye verildi. Milne, İzmir'e gelip Tahdit-i Hudud Komisyonu'nu kurarak çalışmalara başladı. Milne'nin inceleme ve çalışmaları yıl sonuna dek sürdü ve Aralık 1919'da Paris Konferansı'nda kesinleştirildi. Buna göre Milne Hattı adı verilen sınır, Kuşadası-Aydın-Ödemiş-Turgutlu-Manisa-Bergama hattının ilerisinde ve 15 km derinliğinde olacaktı. Bu karar, 12 Aralık 1919'dan itibaren uygulanacaktı fakat Milne Hattı ne Yunan işgalini sınırlandırdı ne de Türk çetelerinin karşı saldırılarını durdurdu. Yunan birlikleri bu sınırlamayı kabul etmiyor, Türkler ise hattın gerisindeki Türk topraklarının işgalini tanımayı ve mücadeleyi bırakmayı reddediyordu. Karşılıklı çatışmaların sürmesi üzerine Yunanlılar, hatta uymaktan vazgeçerek 22 Haziran 1920'de toplu hücumla geçti.⁴⁸

Harita 2: Milne Hattı

3. Menemen'in İşgal Yılları (1919-1922)

Yunan askerleri, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmelerinin hemen ardından hızlıca İzmir'in kazalarına ve köylerine hücumla başladılar. Bu esnada ilk işgal edilen yerlerden biri de Menemen kazasıdır. Yunanlılar işgallerine ve ilhak planlarına dayanak noktası olarak Batı Anadolu'daki Rum nüfusunun Müslüman nüfustan fazla olmasını

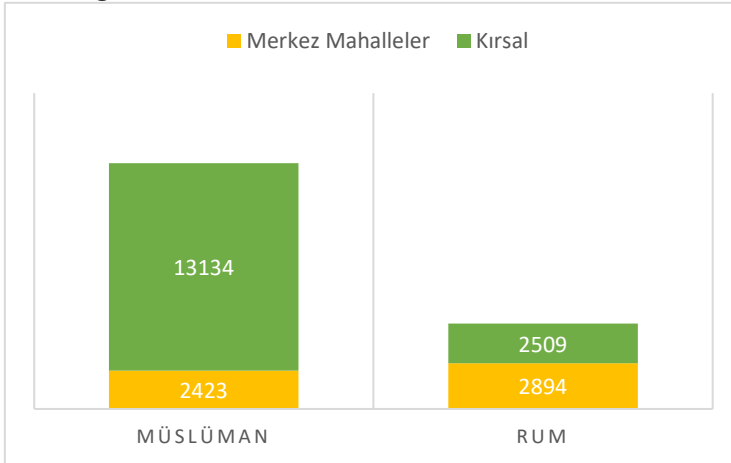
⁴⁸ Turan 1991, s. 567-579.

gösterdiğinden işgal yıllarına değinmeden önce Menemen ve köyelerinin işgalden evvelki nüfus sayım sonuçlarının demografik açıdan incelenmesi yerinde olacaktır.

a. İşgal Öncesi Menemen'in Demografik Yapısı

Menemen kazası, o dönemki idari yapıda Aydın vilayetinin İzmir livasına bağlı bir kaza olduğundan Menemen nüfusunun tespit edilebilmesi için Aydın vilayet salnamelerine bakılması gerekmektedir. Bu minvalde Hicri 1307 (Miladi 1889-1890) ile 1319 (1901-1902) arasındaki salnameler ve Rumi 1333 (1917) tarihli nüfus istatistikleri incelendiğinde Menemen'in nüfusu hakkında bazı tespitlere ulaşılabılır.⁴⁹ Mevcut verilerden hareketle Menemen genelinde Müslüman nüfus fazla olsa da kaza merkezinde durumun farklı olduğu görülmektedir. Kazanın tamamında Müslümanların toplam nüfusa oranı %70'lerin üzerindeyken merkez mahallelerde durum değişmekteydi. Menemen'in merkez mahallelerinde ikamet edenlerin yaklaşık %43'ü Rum iken %36'sı Müslümandı. Ayrıca bünyesinde bulunan Yahudiler, Ermeniler, Gediz Nehri'nin güzergahını değiştirme projesinde görevli yabancı uzmanlar ve Osmanlı tebaasından olmayan tüccarlar ile Menemen kozmopolit bir ticaret merkezi şeklindeydi. Menemen'de yaşayan Rumların %60'ı Menemen'in merkez mahallelerinde yaşıyordu. Türkler ise Menemen merkezde de ciddi bir nüfus bulundurmakla birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları sebebiyle daha ziyade kasaba, köy ve meralarda ikamet ediyordu. Türklerin çoğunlukla kırsalda, Rumlarınsa merkezde yaşamasının Türkler için zararları işgal yıllarında daha net bir şekilde ortaya çıkacaktı. Müslüman ve Rum nüfusunun merkez ve kırsal arasındaki dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

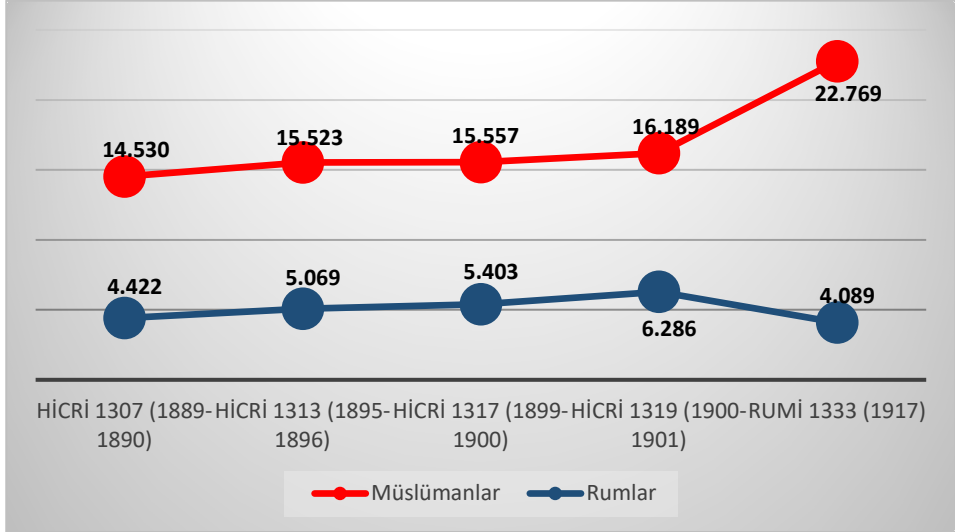
Tablo 1: 1317 (1899-1900) Aydın Vilayet Salnamesine göre Menemen nüfusunun merkez-kırsal dağılımı

⁴⁹ Söz konusu yıllar arasındaki detaylı salname istatistikleri için bkz. Doğer 1998, s. 349-361; 1917 istatistiği için bkz. Serçe 1998, s. 6-7.

Yapılan diğer bir tespit 1889-1917 arası dönemde Menemen nüfusunun 20.000 civarından 30.000 dolaylarına yükseldiğidir. Söz konusu nüfus artışının tek nedeni arada geçen iki yıldaki doğumlar değildir. Diğer bir sebebi 1895-1898 arası Girit'te yaşanan Rum isyanı sebebiyle adayı terk eden Müslüman tebaa ile bazı Rum ailelerin Batı Anadolu'daki Menemen dâhil çeşitli kazalara göç etmesidir.⁵⁰ Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere Menemen her zaman Müslüman nüfusunun Rum nüfustan fazla olduğu bir yerdi. Ancak kazadaki Rum nüfusu, I. Dünya Savaşı yıllarında azalmıştır. Bunun nedeni Balkan Savaşları'nın ardından Yunanistan'ın sınırlarını genişletmesine bağlı olarak Anadolu Rumlarından bazılarının Yunanistan'a göç etmesidir. Bir diğer sebebi ise I. Dünya Savaşı yıllarında Babıâli'nin aldığı bir karar doğrultusunda İzmir'de yaşayan bazı Rumların savaş süresince geçici olarak sancağın dışına sürülmesidir.⁵¹

Tablo 2: 1889-1917 arası Menemen'deki Müslüman ve Rum nüfusun değişimi

b. Menemen'in İşgali

1. Menemen'in İşgal Edildiği Güne Dair Tartışmalar

Menemen'in işgal edildiği gün ile ilgili literatürde muhtelif iddialar vardır. Bu iddiaların en çok zikredilene 21 Mayıs tarihidir.⁵² Ancak Selahattin Selek, işgalin 20 Mayıs'ta gerçekleştiği iddiasındadır.⁵³ Bazı çalışmalarda ise Menemen'in mayıs ayındaki işgali gözden kaçırılmış ve haziran ayındaki katliam Yunan askerlerinin Menemen'e ilk

⁵⁰ Bu dönemde yaşananlarla ilgili bkz. Şenışık 2011.

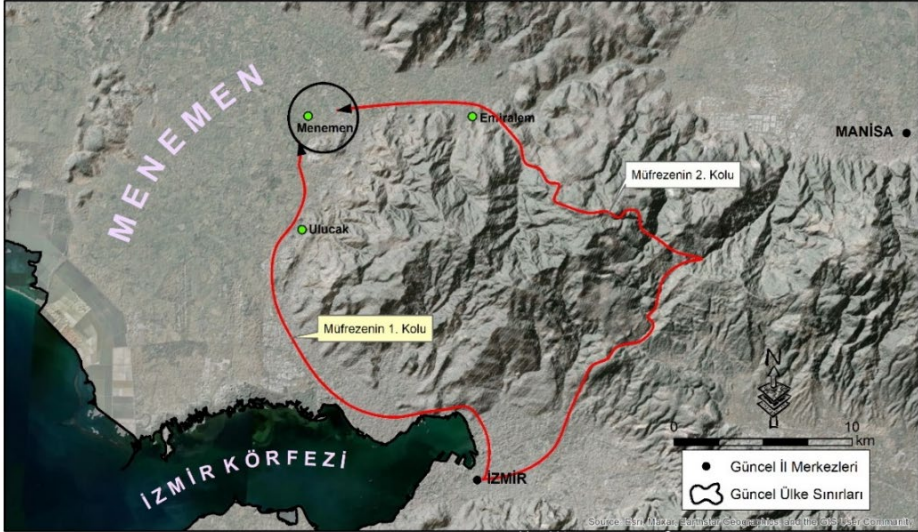
⁵¹ Gonca 2005, s. 12.

⁵² Özalp 1985, s. 11-12; Berber 2002, s. 100-101; Gonca 2005, s. 17; Ediz 2015, s. 159; Karakuş 2018, s. 77; Özengin 2021, s. 94.

⁵³ Selek 1976, s. 237.

gelişleri ve ilk işgalleri olarak yorumlanmıştır.⁵⁴ Ancak hakikat, söz konusu anlatıların hepsinden farklıdır. İzmir'in işgalini müteakiben hızlıca güneydoğu ve kuzeydoğu istikametlerinde yayılarak işgal ve etki alanlarını genişletmek isteyen Yunan birlikleri bu esnada pek çok kazayı işgal etmiştir. Bu bağlamda işgale uğrayan ilk yerleşim yerlerinden birisi Menemen'dir. Binbaşı Tsakalos'un komuta ettiği 5. Alay'dan bir tabur piyade, bir ağır mitralyöz bölüğü ve bir bataryadan ibaret müfreze, 21 Mayıs 1919'da İzmir'den yola çıkarak Menemen'e doğru iki koldan yürüyüşe geçmiş; Müfrezenin birinci kolu Ulucak-Menemen, ikinci kolu ise Tahtacı-Emiralem-Menemen güzergahına sevk edilmiştir. 21 Mayıs akşamı saat 18.30'da bin kişilik bir kuvvetle Çekil ve Ulucak tren istasyonları arasında intikal halinde⁵⁵ bulunan Yunan birlikleri, 22 Mayıs sabahı saat 10 civarında Menemen'e girerek işgali başlatmıştır.⁵⁶

Harita 3: Menemen'i işgale gelen Yunan müfrezesinin hareket güzergahı

Konuyla ilgili ilk anda idarî amiri olan Aydın Valisi'ni bilgilendiren Menemen Kaymakamı Kemal Bey, kendisine gelen yazı üzerine olaydan iki gün sonra meseleyi doğrudan Dahiliye Nezareti'ne de izah etmiştir. 24 Mayıs 1919 tarihli telgrafında Kemal Bey işgalden önce asayiş bozan ve Yunanlıların güvenliğini tehdit eden herhangi bir olay olmadığını söylemiş ve işgalin hukuksuz olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Kemal Bey aynı telgrafi İtilaf Devletleri adına Fransa'nın İzmir Konsolosluğu'na da göndermek istediğini ancak buna muvaffak olamadığını söylemiştir. Kemal Bey'in Dahiliye Nezareti'ne yazdığı telgraf şöyledir:

⁵⁴ Çakmak 2007, s. 148-152.

⁵⁵ Gonca 2005, s. 15; Gülcan 2007, s. 184.

⁵⁶ BOA., DH.KMS.52/5; BOA., DH.I.U.M. EK., 52/52.

“İzmir’in işgâli gününden beri kazâ dahilinde mahal-i inzibâtânın orta bir vakâ olmadığı halde evvelki günkü 22 Mayıs Sene 335 penşenbe günü kazâ merkezi Yunan kuvve-i işgâliyesi tarafından işgâl olundu. Bugün yirmi dört bin nüfus-ı umûmiyesinden yalnız dört bin beş yüz gayr-ı müslümü nümâyışkâr ve sürûr ve ekseriyet-i azimesi olan yirmi bin İslâm ahâlinin yeis ve heyecân içinde oldukları...”⁵⁷

İzmir’de konuşlu 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa da Menemen’in işgaline dair Harbiye Nezareti’ne gönderdiği şifreli bir telgrafta işgal gününü 22 Mayıs saat 10 dolayları olarak vermektedir: “22.5.35 saat 10 evvelde bir tabur Yunan piyadesi Menemen’i işgal etmiştir. Esliha makineli tüfenkler ile cephaneyi [ve muvakkat hayvanâtı bilâ-hâdise] teslim almışlardır.”⁵⁸

Görüldüğü üzere, gerek Aydın vilayetinin askerî ve sivil amirleri gerekse bizzat işgale şahitlik eden Menemen Kaymakamı, işgalin yaşandığı gün hakkında ittifakla 22 Mayıs saat 10 civarını işaret etmektedir. Literatürde 21 Mayıs olarak zikredilen yanlışlığın sebebi olarak Menemen’in işgaline dair müstakil bir çalışma yapılmaması gösterilebilir. Nihayetinde Batı Anadolu’daki işgal yıllarına dair genel bir anlatı ortaya koymak isteyen mezkûr çalışmalarda Menemen’in işgaline ait tüm resmî yazışmalara başvurulmamış, yalnızca bazı çalışmalarda BOA., DH.İ.UM. EK., 52/52 kodlu belgeye referans verilmiştir. Osmanlı arşivinde bulunan bu belgenin özetinde metnin kaleme alındığı tarih Hicri takvimle 21 Şaban 1337 olarak verilmiştir. Belgenin kendisinde ise yazılış tarihi Rumî takvim ile 22 Mayıs [1]335 şeklinde gösterilmiştir. Söz konusu Hicri ve Rumi tarihlerin Miladi takvimdeki karşılığı 22 Mayıs 1919 Perşembe gününe denk gelmektedir. İşgalden iki gün sonra Dahiliye Nezareti’ne telgraf çeken Kemal Bey işgal gününü Perşembe olarak ifade ettiğinden 22 Mayıs 1919 tarihi kesinlik kazanmaktadır.⁵⁹ Bir diğer mesele olarak BOA., DH.İ.UM.EK., 52/52 kodlu belgenin arşiv kataloğunda bulunan özetinde 21 ibaresini gören yazarların Yunan ordusunun harekete geçtiği tarihi baz alarak yanlışlıkları, muhtemelen belgenin aslını hiç okumadıkları veya Osmanlı Türkçesine hâkimiyetleri derecesinde 22 (٢٢) sayısını 21 (٢١) olarak okudukları düşünülebilir.

2. İşgal Günü ve Sonrası Yaşananlar

Yunan ordusu, 22 Mayıs 1919’da Menemen’i işgal ettiğinde hiçbir direnişle karşılaşmadı. Hatta Yunan ordusunun yürüyüşü esnasında Türk çetelerinin Yunanlılara saldırmaması için kendilerine jandarma birliği tarafından refakat dahi edilmişti. Kaymakam Kemal Bey’in ifadesiyle, işgali önceden haber alan Menemen halkı “yeis ve heyecân içinde oldukları İslâm çarşıları tamâmen kapalı, ahâli hânelerinde” bekliyordu. Kemal Bey, başka bir raporda işgal günü Menemen’in Müslüman sakinlerinin ahvalini “ahâl-i İslamiyye dükkân ve mağazalarını kapayarak hânelerine çekildikleri ve memurinin de vâzifeleri başlarına gelmedikleri” ifadeleriyle açıklıyordu. Menemen halkının bu sükunetinde Kaymakam Kemal Bey’in tesiri vardı. Kemal Bey’e işgalin geçici olduğu söylenmiş, halkı teskin etmesi ve mukavemet göstermemesi emredilmişti.

⁵⁷ BOA., DH.EUM.AYS., 66/7; BOA., DH.EUM.AYS., 9/61.

⁵⁸ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi ATBD, 112. Sayı, s. 67-71.

⁵⁹ Tarih çevirmede kullanılan metodoloji ile ilgili bkz. Akyıldız 2021.

Kemal Bey de halka bunu tebliğ ederek asayiş sağlayabilmişti ancak Yunan ordularının söyledikleri gibi çekilmemeleri ve geçici bahanesiyle başlattıkları işgali sürdürmeleri halinde “*devam-ı inkisârın* (işgalin sürmesi sonucu Menemen halkının işgale duyduğu öfkenin devam etmesinin) *vücûda getireceği vekâyi-i müessefeye* (üzücü olaylardan) *hükümet-i âliye hiçbir mesuliyet kabul itmeyeceğini ehemmiyetle arz eylerim*”⁶⁰ diyerek üstü kapalı bir tehdit gönderiyordu.

Yunan ordusunun Menemen’i işgali kazada ikamet eden Rumları galeyana getirmişti. Menemenli Rumlar, Yunan ordusuna rehberlik ederek yol gösteriyordu. Bunlardan bazıları Yunan askerî üniforması giymiş, ellerinde silahları ve Yunan bayraklarıyla yürüyüşler tertip edip gösteriler düzenleyerek adeta bayram etmişlerdi. Yunan ordusu ilk iş olarak Menemen’de bulunan 17. Kolordu’ya ait cephaneliği ele geçirdi. Bu esnada da bir direnişe veya karşı koymaya maruz kalmadılar. 17. Kolordu komutanı Ali Nadir Paşa’nın ifadeleriyle Yunan ordusu, “*Eslîha* (silahlar) *makinelî tüfenkler ile cephaneyi bilâ-hâdis*e (olaysız) *teslim almışlardır.*” Bu raddede bir sükûnet gösterilmesi sonucunda orduya ait bütün silah ve mühimmatın Yunan İşgal Komutanlığı’na teslim edilmesi Babiâli’ye ders oldu. 24 Mayıs 1919 tarihli telgrafta Manisa Mevki Komutanı Ahmed Zeki Bey’e (Soydemir) emir veren Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Menemen’deki durumu “*alçalma*” olarak tanımlamış ve Ahmed Zeki Bey’den böyle hareketlere meydan vermemesini istemiştir.⁶¹

3. Menemen Katliamı

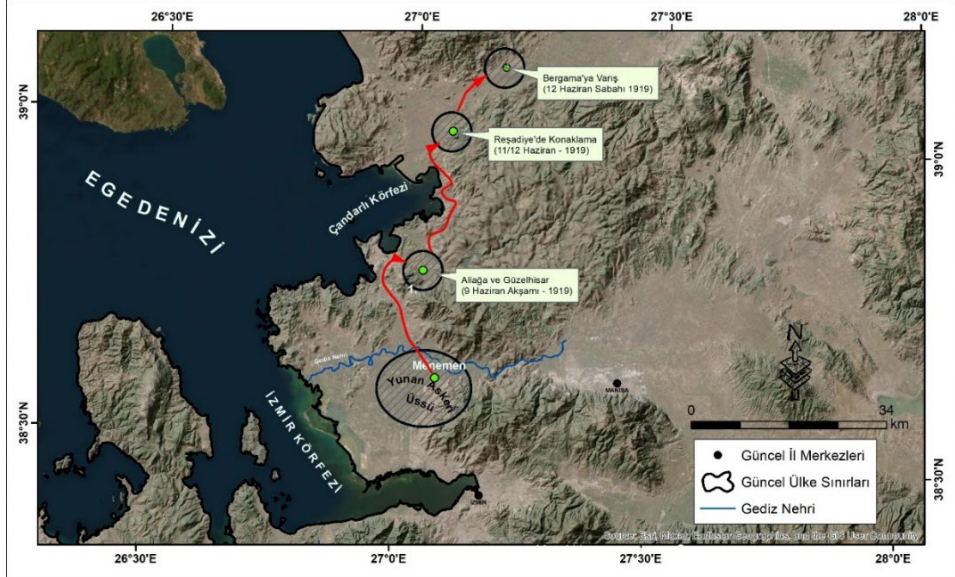
Menemen işgalinin hemen akabinde tehdit, yağma ve zulümlere başlayan Yunan ordusunun bu dönemde işledikleri en büyük suç şüphesiz Menemen Katliamı’dır. *Menemen Hadisesi* ya da *Menemen Katliamı* adıyla literatürde yer bulan ve dönemin uluslararası kamuoyunda dahi yankı uyandıran katliam, işgalin ilk ayında gerçekleşmişti. Gözü dönmüş Yunan askerlerinin sayısız masum ve sivil Müslümanı katlettiği bu olayın sebebi, Bergama’yı işgale giden Yunan birliklerinin Kuvâ-yı Millîye güçleri tarafından pusuya düşürülmesidir. Yunan birlikleri, Menemen’i işgal ettikten sonra haziranın ilk günlerinde Paris Konferansı’nda Yunan nüfuz bölgesi olarak tanımlanan Bergama ve Ayvalık’ı işgal etmek için hazırlıklara başladı. Yunanlıların amacı ilk etapta Paris’te İtilaf Devletleri’nin onlara verdiği bölgeyi işgal etmek ve daha sonra Batı Anadolu’da yayılabildikleri kadar yayılarak ilhak edecekleri alanı genişletmekti. Nitekim Menemen’in işgali de bu bağlamda Bergama-Ayvalık ve Turgutlu-Manisa üzerinden Çanakkale Boğazı’na ve İç Anadolu’ya uzanabilmek için atılmış bir adımdı. Menemen’i kuzeye doğru yayılmada kullanılan bir üs ve mesken edinen Yunan ordusu, 9 Haziran 1919’da Bergama’yı işgal etmek amacıyla Menemen’den yola çıkmıştı. 800 nefer, iki top, bir topçu takımı ve bir mitralyöz bölüğünden oluşan ciddi bir birlikle yola koyulan Yunan birlikleri, Gediz Nehri’ni geçmekte zorlandığından yavaş hareket ediyordu. 9 Haziran akşamında Aliğa ve Güzelhisar’a varan ve geceyi burada geçiren Yunanlılar, 11-12 Haziran gecesi Reşadiye’de konakladıktan sonra 12 Haziran sabahı Bergama’ya ulaştı.⁶²

⁶⁰ BOA., DH.I.UM. EK., 52/52; BOA., DH.EUM.AYS., 66/7; BOA., DH.EUM.AYS., 9/61.

⁶¹ ATBD, 112. Sayı, s. 67-71; Umar 2002, s. 55; Akdeniz 2019, s. 299; Gülcan 2007, s. 185.

⁶² Çetinkaya 1993, s. 78-80.

Harita 4: Bergama'yı işgale giden Yunan ordusunun hareket güzergahı

Bergama'da mukim Türk idareciler, askerler ve halk Yunanlılara karşı bir direniş tertip etmişti. Mülazım Nuri Efendi, kazadaki depoda mevcut silah ve mühimmatın önemli bir kısmını halka dağıtıp silahlı birlikler oluşturduktan sonra taşınması mümkün olmayan silah ve mühimmatı cephanelikle birlikte havaya uçurmuştu. Ayvalık'ta bulunan 172. Alay Komutanı Ali Bey (Çetinkaya) de Yunan ordusuna bir pusu kurulmasına ve işgale karşı mukavemet birlikleri oluşturulmasına yardım etmişti. Nihayetinde pusu işe yaradı ve Yunanlılar çokça kayıplar verdikleri için Bergama'yı işgal etmeyi başaramadılar. Bir günlük işgal girişimi sırasında Bergama'da bulunan Yunan müfrezesinin bir kısmı imha edilirken, diğer bir bölümü de kazadan atıldı. Bergama'da tutunamayan Yunan askerleri, 15-16 Haziran 1919'da Güzelhisar'da geceledikten sonra dağlardan geçerek 17 Haziran'da Menemen'e döndüler.⁶³ Yunan askerleri çekilmeleri esnasında Menemen'in Yüceköy yakınlarında tekrar bir pusuya uğradı. Kimliği belirlenemeyen 30 civarında kişi tarafından yapılan bu pusuda ilk kurşunu Arap Hasan adlı bir kimse, pustuğu evin camından Yunan askerlere attı ve bir onbaşıyı yaraladı.⁶⁴ Ardından çevredeki Müslüman hanelerden silahlar patladı ve akabinde aynı köyde Müslümanlar ile Rumlar çatışmaya başladı. Silah sesleri Hükümet Konağı'na yaklaştığında, orada bulunan Yunan subayı Bay Vabokla durumun ciddiyetini kavradı ve çevredeki sokakları askerleriyle işgal etti.⁶⁵ 17 Haziran'da yaşanan galeyana, Yunan

⁶³ Çetinkaya 1993, s. 80-83; Gonca 2005, s. 20.

⁶⁴ Diğer bir raporda bu mesele kimin tarafından atıldığı anlaşılmayan bir kurşunla vurulan çavuş olarak zikredilmiş ve bu çavuşun öldüğü ifade edilmiştir. BOA., DH.I.U.M.EK, 53/85.

⁶⁵ BOA., HR.SYS. 2636/15.

askerlerinin Bergama'da uğradıkları ağır bozgunun tesirinde olmalarının da etkisiyle bir mezalime dönüştü. Şehrin topa tutulması üzerine sivillere ait bazı evlere şarapnel parçaları düştü.⁶⁶ Menemen Kaymakamı Kemal Bey başta olmak üzere sayısı binlere varan Müslüman bu mezalimde hayatını kaybetti.

Katliamın hemen ardından olayları incelemek üzere Aydın Valisi İzzet Bey'den uluslararası bir komisyon kurması istenmişti. Bunun üzerine harekete geçen İzzet Bey, *"İstinâf ve merkez müdde-i umumiyeleleriyle dört müstantık ve sıhhiye müdiri ve beş tabib ve iki İngiliz ve bir Yunan zabitanıyla mektupçudan vesâire"* oluşan bir heyet kurmuştu. Bu heyet, 20 Haziran'da sabah namazı vaktinde özel bir trenle Menemen'e varmış ve akşama kadar bizzat tahkikat gerçekleştirmişti.⁶⁷ Başta Vali İzzet Bey olmak üzere Savcı Osman Bey, Vilayet Genel Sekreteri Ali Saib Bey, Başsavcı Necip Bey, Yardımcı Savcı Ali Rıza Bey, Soruşturma Hakimi Mustafa Hilmi Bey, Vilayet Sağlık Müdürü Hüsnü Bey, Adli Polis Selahaddin Bey, Doktor Cemal, Fahri Bey ve Mahkeme Baş Sekreteri Ahmet Efendi ile İngiliz yüzbaşı Sharno ve teğmen Laurimé; biri İngiliz diğeri İtalyan konsolosluğunda görevli iki doktor, Passo ve Klitch olmak üzere 15 kişiden müteşekkil heyetin yaptığı inceleme sonucu kaleme aldıkları rapor, Menemen Katliamı'nın aydınlatılabilmesi için hayati öneme sahiptir.⁶⁸ Fransızca kaleme alınan raporda Yunanlı, Rum ve Müslüman çok sayıda tanıkla görüşülmüş ve bunların ifadelerine yer verilmiştir. Raporunda anlatılanlar tam anlamıyla bir vahşete işaret etmektedir. Komisyon katliamdan yaklaşık 3 gün sonra olay yerine gelmesine rağmen *"Menemen'e ilk geldiğimizde tanık olduğumuz ilk şey arazide ve garın yanında her yerde olan ve hâlâ görünebilen bir sürü cesetti"* diyerek hâlâ defnedilememiş ölü sayısının çokluğuna değinmektedir. Daha sonra Hükümet Konağı'na giden komisyon üyeleri burada *"bahçe kapısının üstünde kan izleri"* olduğunu görmüştü; üstelik *"Osmanlı jandarmalarının katledildiği hapishane binasının zemin katı ve salonları hâlâ kan izleriyle kaplıydı. Konağın içerisi de kan izleriyle kaplıydı. Valinin ofisi ve diğer ofislerdeki belgeler ve arşivler etrafa saçılmış haldeydi."* Bu ilk intibanın ardından görgü tanıklarının ifadelerini almaya başlayan Komisyon, Müslümanların olaydan korktukları için Yunan subaylar önünde konuşmaya çekindiklerini görünce onları çıkartarak birebir görüşmeye geçti. Menemen Müftüsü İbrahim Efendi, Belediye Başkanı Süleyman, Nalbantzade Halil Molla, emekli asker Hüseyin Efendi, Hatip Hacı Mustafa, Abalızade Ethem, Kâmil, Hacı Halil, Koyundereli Hacı Kâmil Mehmet, Feridun İzzet Bey, Foçalı Hacı Mehmet Bey, Yüzbaşı Hakkı Bey ile birebir görüşüldü.⁶⁹

Komisyon raporuna göre, katliam 17 Haziran 1919 Salı günü sabahı dokuz civarında Bergama'dan dönen Yunan birliklerin Müslüman mahallelere ateş açmasıyla başlamıştı. Yunanlılar, Menemen'i çevreleyen tepelere mitralyöz yerleştirerek dört bir yandan sivil halka ateş etmişti. Bu saldırı iki Fransız subay kazaya gelene kadar iki saat civarı sürmüştü. Menemen Garı yakınındaki Rum mahallesinde de Rumlar ayaklanarak Müslüman komşularına saldırmıştı. Burada Evkaf Nezareti Muhasebecisi Kadri Efendi,

⁶⁶ BOA., DH.İ.UM. EK., 53/125.

⁶⁷ BOA., DH.İ.UM. EK., 53/103.

⁶⁸ BOA., HR.SYS. 2636/15.

⁶⁹ BOA., HR.SYS. 2636/15.

karısı ve 10 yaşındaki oğlu; Arnavut Salih Efendi, karısı, 12 yaşındaki kızı ile 4 ve 7 yaşlarındaki oğulları; Mehmet Ağa'nın karısı, kızı ve 18 yaşındaki oğlu katledilmişti. Mehmet Ağa ise sakat kalmıştı. Yaşananlar karşısında paniğe kapılan Müslümanlar ertesi güne kadar evlerinde kaldılar. Olay sırasında çoğu çiftçi ve bağcı olan Menemenliler bağlarındaydı. Saldırının başladığını duyunca her yöne dağılıp kaçmaya çalıştılar ancak büyük bir çoğunluğu yakalanarak vahşice öldürüldü. Bu katliam sadece Menemen merkezini değil, kasabalarını ve köylerini de hedef almıştı. Rapora göre katliam sırasında Menemen'in merkezinde öldürülen Müslümanların sayısı 400 civarındır. Ayrıca Menemen Belediye Başkanı Süleyman Bey, öldürülenlerin bir listesinin bulunduğunu söyleyerek bu rakamı doğrulayabileceğini ifade etmiştir.⁷⁰ Katliamdan sonra Menemenliler yaklaşık 20 arabayla iki gün boyunca katledilenlerin cesetlerini Menemen'in dışına taşımakla uğraşmıştı. Fransız subaylar da bu taşıma işlemine nezaret etmişti. Menemen Belediye Başkanı Süleyman Bey naaşları taşıma işleminin iki gün sürmesinin katliamın büyüklüğüne bir delil olarak gösterilebileceğini söylemiştir.

Komisyon, Menemen'e geldiğinde kazadaki yaralıların sayısını 20 olarak belirlemişti. Yaralı sayısının az olma sebebini "yaralılardan bazılarının tedavi görmek ve canlarını kurtarabilmek için İzmir'e ve başka yerlere kaçması" ve "Yunanlıların geride tank bırakmamak için yaralıları katletmesi" olarak göstermişti. Olayın ertesi günü Fransız memurlar sayesinde Menemen merkezde hayat kısa sürede normale dönse de Menemen'e bağlı kasaba ve köylerde birkaç gün daha cinayet ve yağmalar devam etti. Komisyon raporuna göre "Çavuşköy'deki 17 evin tümü yakıldı, tüm değerli eşyaları çalındı. Buranın sakinlerinin kaderleri bizce meçhuldür. Helvacı köyünün ileri gelenlerinin tümü öldürüldü veya yaralandı ayrıca eşyaları yağmalandı. Hatundere köyü sakinleri evlerini terk edip dağlara sığınmak zorunda kaldı. Evleri tamamen yağmalandı. Buralardaki insan ve mal kayıpları hakkında kesin rakamlar vermemez imkansızdır." Menemen katliamında kaza sakini Müslümanların sadece canlarına kastedilmemiş, bunun yanında geniş çaplı bir yağma hareketi de başlatılmıştı. Kazaya gelen Fransız subaylar, yanlarında Süleyman Bey ve görevli Yunan Jandarma Yüzbaşısıyla etrafı teftiş ederken yağmanın devam ettiğine bizzat şahit olmuş, bunun üzerine yağmayı durdurarak bir kısım eşyaları sahiplerine iade etmişti. Yağmacılar, Yunan askerler ve Rumları. Rumlar başlarına Yunan askeri şapkası geçirip askerlerle yürüyordu. Bunlar bölgedeki zengin Müslümanların evlerini Yunan askerlerine bildiriyor, ardından evlerin kapısını kırmak suretiyle bu evlerde her türlü şiddeti sergileyip, hırsızlık ve ırza saldırı suçunu işliyorlardı. Komisyona ifade veren Tüccar Ethem Efendi, yağmacıların kendisinden 2.000 altın lira, sayısını hatırlamadığı miktarda kâğıt para ve mücevher çaldığını söylemişti. Yağmacı Rumlar ve Yunanlılar paralarını vermeyen veya direnen Müslümanları öldürüyor ya da yaralıyordu. Örneğin Ethem Efendi karnına üç ve kafasına bir süngü darbesi almıştı. Ethem Efendi gibi 40-50 kadar tüccar yağmalandı ve kilisede hapsedildi.⁷¹

Katliamda Menemen Kaymakamı Kemal Bey de şehit edilmiştir. Bu konuda detaylı bir anlatı sunma noktasında mevcut veriler yetersizdir. Kemal Bey öldürüldükten sonra bir mahkeme kurulup şüpheliler yargılanmadığı için olaya ilişkin çok fazla birinci

⁷⁰ BOA., HR.SYS. 2636/15.

⁷¹ BOA., HR.SYS. 2636/15.

el anlatı bulunmamaktadır. Olayın gerçekleşme şekline bakıldığında, Menemen Katliamı başlangıçta Bergama'da bozguna uğrayıp kaçan dağınık haldeki Yunan birliklerin Menemen ve kırsalındaki sivil halka yönelik mezalimde bulunması olduğundan, literatürde yer alan Kemal Bey'in kasten hedef seçildiği bilgisine şüpheyile yaklaşılmalıdır.⁷² Mezkûr veriler ışığında Kaymakam Kemal Bey'in öldürülmesi vakasının Menemen'in tamamını kasıp kavuran kaos ortamında öncesinde kurgulanmaksızın, olayın akışı içerisinde Hükümet Konağı'nda cereyan etmiş olduğu söylenebilir. Nihayetinde 17 Haziran günü Menemen tarumar olmuş, sabahın ilk saatlerinden itibaren Yunanlıların şehre hedef gözetmeksizin saldırması büyük bir keşmekeşe sebebiyet vermiş ve bu karışıklık içinde Kemal Bey de şehit edilmişti. Nitekim olayın ertesinde Menemen'de bulunan İran İzmir Konsolosu, Aydın Valiliği'ne çektiği telgrafta Kemal Bey'in naaşının henüz defnedilemediğini ve bu konuda güçlük yaşandığını söylemişti.⁷³ Dolayısıyla söz konusu tarih itibarıyla Menemen'deki karmaşanın henüz tam anlamıyla bitmediği söylenebilir.

b. Menemen'den Hicret: İşgal Yıllarında İç Göçler

Yunan birliklerinin Menemen'de amacı, kazadaki Türk halkını korkutup sindirmek ve göçe zorlamaktı. Yunanlılar işgal yıllarında güçlerinin yettiği kadar Müslümanı öldürmüş veya Menemen'den sürmüştü. Yerlerine adalardan ve Yunan ana karasından Yunanlılar getirerek bölgenin demografisi değiştirilmek isteniyordu. Bu sayede uluslararası konjonktür Anadolu'da normalleşmeyi direttiğinde, bölgede Yunan Krallığı'na bağlanma arzusunda ve Yunan etnik kimliğine sahip Ortodoks bir çoğunluk var olacaktı. Doğal olarak bu da Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu ilhak etmesine zemin hazırlayacaktı.

Menemen ve civarından kitlesel bir göç hareketi ile ilgili ilk resmî rapor, 1 Haziran 1919'da kaleme alınmıştır. Raporda İzmir ve Menemen havalisinin Yunan işgaline maruz kalması üzerine Bergama'daki Müslüman halkın durumdan endişe ederek yerel idarenin de izniyle Soma'ya hicret etmeye başladıkları Soma Kaymakamlığı tarafından Babiâli'ye bildirilmişti. Bunun üzerine mesele Meclis-i Vükelâ'da görüşüldü. Buradan çıkan karar, Müslüman ahalinin hicret etmesi halinde o bölgedeki Türk nüfusun azalacağı ve Rumların çoğunlukta olması gibi olumsuz bir durum ortaya çıkacağı için yerel idarenin bu göçe engel olması yönündeydi.⁷⁴ Bölgedeki göç dalgasını hızlandıran olay hiç şüphesiz Menemen Katliamı olmuştur. Bu katliam neticesinde tanıdıkları, sevdikleri kimseler de dâhil olmak üzere binlerce hemşerilerini kaybeden Menemenliler, canlarını kurtarmak için biçare yollara koyulmuştur. Menemenliler dalgalar halinde İzmir'e, Alaşehir'e veya Balıkesir dolaylarına göçmekteydi.⁷⁵ Aydın Valiliği katliamın yaşandığı günün hemen ertesinde Babiâli'ye müracaat ederek İtilaf Devletleri'nin Menemen'e bir müfreze asker yerleştirmesini istemiş, eğer bu sağlanamaz ise Yunan birliklerinin saldırılarından emin olamayacak Menemenlilerin İzmir'e toplu bir göç hareketi

⁷² Özengin 2021, s. 20.

⁷³ BOA., DH.İ.UM. EK., 53/125.

⁷⁴ BOA., DH.İ.UM.EK, 53/16; BOA., MV., 216/1; BOA., DH.SFR., 100/14.

⁷⁵ Pancar 2009, s. 58; Berber 1997, s. 235.

başlatacaklarını bildirmişti: “(...) *düvel-i itilafiye* (İtilaf Devletleri) *taraflarından birer müfreze yetiştirilmez ise ahâl-i İslâmiyye'nin* (Müslüman ahalinin) *kayd-ı hayat ile* (yaşadıkları müddetçe) *müctemiân* (toplucu, hepsi birden) *İzmir'e hicret idecekleri bildirilir.*”⁷⁶

Diğer bir raporda ise yine Aydın Valisi Ahmed İzzet Bey tarafından Menemen’de kimsenin can ve mal güvenliği kalmadığı, İtilaf Devletleri’nin duruma müdahale edip bölgede asayiş ve sükuneti sağlaması amacıyla bir an önce girişimlerde bulunması için Babîâli uyarılmıştı.⁷⁷ Ahmed İzzet Bey, İtilaf Devletleri’nin ikna edilerek olaylara müdahale etmesine büyük önem atfediyor, bunu Yunan güçlerini durdurmanın yegâne yolu olarak görüyordu. Dolayısıyla İtilaf Devletleri’ni kızdırmamaya, öfkelerini celbetmemeye çalışıyordu. Buna sebebiyet verebilecek hareketleri de engellemek için elinden geleni yapıyor, astlarına bu yönde emirler veriyordu.⁷⁸ Ancak bu girişimler fayda vermemişti. Yunanlıların şiddet eylemlerine son vermeleri ve failleri cezalandırmaları yönünde kararlar almakla yetinen İtilaf Devletleri, tabir-i caizse Yunan mezalimine göz yummuştu. Bundan cesaret bulan Yunanlılar uyguladıkları şiddetin dozunu artırmış, sistematik bir zulüm ve baskı politikasıyla Menemenlileri göçe zorlamaya devam etmişlerdi. İlerleyen dönemde Karahisar’daki Fransız Kumandanı Binbaşı Labon, Menemen’de Yunanlıların Müslümanlara karşı yaptığı zulümlere yönelik tahkikat düzenleyip gerçeği ortaya çıkaracağına söz vermişti.⁷⁹ Ancak bundan da pek bir sonuç çıkmayınca Menemenli siviller, Yunan zulmüne uğramaya devam etti.

c. İşgal Yıllarında Zulüm ve Psikolojik Harp

Yunan askerleri sözde geçici olarak geldikleri Menemen’de mezalime ve şiddet eylemlerine işgalin hemen ertesinde başlamışlardı. Bu eylemlerin amacı yukarıda bahsedildiği gibi Türkleri sindirip korkutarak göçe zorlamak ve bu suretle Menemen’i Türk nüfusundan arındırmaktı. Aynı anda adalardan ve Yunanistan’dan Yunan aileler getirilerek Menemen’e yerleştiriliyor, böylece kazanın demografik yapısı değiştirilerek ileride ilhak edilmesinin önü açıyordu. Bu gayeyle Menemen’e sadece 1920 yılında 3.500 Rum yerleştirilmişti.⁸⁰ 1207 gün boyunca devam eden Menemen’in işgal döneminde cinayet, adam kaçırma, ırza saldırı, hane basma, yağma ve mukaddesata saldırı gibi suçlar her daim bu amaç doğrultusunda işlenmiş, Yunan askerleri tarafından Menemenlilere organize bir şekilde hem fizikî hem de psikolojik olarak zulmedilmiştir.⁸¹ Menemen’de sivil halkın hukukuna, özgürlüğüne, inancına yapılan saldırılara dair bilinen ilk rapor 31 Mayıs 1919 tarihlidir. Söz konusu rapordaki ibarelere göre Yunanlılar, işgalin henüz ikinci gününde zulümlerine başlamıştır. Menemen Kaymakamlığı’ndan gönderilen bu raporda kaza dahilinde asayiş bozan herhangi bir olay yaşanmadığı ve İzmir’in kanlı

⁷⁶ BOA., DH.KMS 52/46; BOA., DH.I.UM.EK 53/94.

⁷⁷ BOA., DH.I.UM.EK, 53/85.

⁷⁸ BOA., DH.I.UM.EK, 53/96.

⁷⁹ BOA., DH. ŞFR., 638/14.

⁸⁰ Berber 1997, s. 321-327.

⁸¹ Kemal Tahir *Yorgun Savaşçı* adlı romanında bu süreçte Menemen halkının yaşadığı zorluk ve sıkıntılara değinmiştir. Tahir 2022.

bir şekilde işgal edilmesinin doğurduğu öfke Kemal Bey tarafından sakinleştirilerek idare edildiği halde, Yunan askerleri işgalin hemen ardından ilçenin sükunetini bozacak olaylara girişmişti. Kemal Bey, bu durumu işgal komutanlığı nezdinde protesto etmesine ve Aydın Valiliği'ne bildirmesine rağmen yaşananların önüne geçemediğini bildirmektedir. Yaşanan bazı şiddet olaylarını da raporuna ilave eden Kemal Bey'e göre "işgalinin ikinci günü Menemen'in Hamidiye mahallesindeki cami-i şerife bir Yunan askeri tarafından kurşun atılmakla ilk tecavüz ve tahkir başlamıştır." Ardından bazı Yunan devriyeleri "vazife sırasında alenen İslam kadınlarının peçelerini kaldırmışlardır." Kemal Bey'in bu raporda zikrettiği son suç, Yunan askerlerinin nöbetleri esnasında sarhoş olarak Müslüman mahallelere girip "mukaddesatımız tezyif edilip (hakaret görüp, alaya alınıp) ve galeyan-ı mucib (öfke uyandıracak) bir surette nümayişlerle sükûn-u memleketi (gösterilerle Menemen'in huzurunu) ihlal" etmeleriydi.⁸²

Özellikle işgalin ilk günlerinde Yunanlılar işi o noktaya vardırması ki, bölgedeki kendi soydaş ve dindaşları olan Rumlar da yer yer Yunan mezaliminden paylarını alıyorlardı. Bu kapsamda, Yunan askerlerinin Menemen'de işledikleri ilk cinsel saldırı suçu Rum kızlara tecavüz edilmesi idi. Saldırıya uğrayanın başka bir toplumsal gruptan olması, Müslüman Menemenliler için bir şeyi değiştirmemişti. Nihayetinde saldırı aynı kazada mukim insanlara yapılmıştı ve Menemen'in toplumsal huzurunu bozmuştu. Söz konusu çirkin saldırıya tepki gösteren Kaymakam Kemal Bey, kazasında asayişi bozan durumları Dahiliye Nezareti'ne aktarırken, bu olayı İslam kadınlarının peçelerine saldırılması⁸³ ile zikretmiştir.⁸⁴ Menemen'de işlenen diğer bir cinsel suç da Saher Hanım'a yönelikti. Saher Hanım'ın babası merhum Ahmed Efendi, Menemen'e Balkanlardan göç etmişti. Menemen'in merkez mahallelerinden birinde ikamet eden, 16 yaşında ve evli bir kadın olan Saher Hanım, aslen Selanik yakınlarındaki küçük bir şehir olan Karaferyeliydi. Saher Hanım, 27 Mayıs 1919'da 11 Yunan askeri tarafından sokak ortasında kaçırılıp zorla Kasım Paşa Mahallesi'ne götürüldü. Burada 10 gün kadar Yunanlıların elinde esir tutulan, tecavüze ve türlü işkencelere maruz kalan Saher Hanım ancak 7 Haziran günü Yunanlıların elinden kaçabilmişti. Saher Hanım, yaşadığı talihsizlikleri ve uğradığı zulümleri Yunanlıların elinden kaçırılmaz sığındığı Hükümet Konağı'nda Kaymakam Kemal Bey'e anlatmıştı. Kemal Bey, kimliği belirsiz bu 11 Yunan askerinin Saher Hanım'ı tuttuğu yerde bir tahkikat yapmış, içlerinden Christe adlı birisine ait bir yüzük bulmuştu.⁸⁵ Hem Aydın Valiliği'ne hem Yunan işgal komutanlığına Kemal Bey tarafından raporlanan ve üzerine gidilen bu suçla ilgili raporlarda zanlının cezalandırıldığına yönelik bir ifade bulunmamaktadır. Olayın mayısın son günlerinde yaşanması ve ardından araya Menemen Katliamı'nın girmesi sebebiyle muhtemelen bu suç cezasız kalmıştır. Cinsel saldırıya maruz kalan bir diğer kadın ise Aişe'dir. Aişe de Balkan muhaciridir ve Menemen'e günümüzde Yunanistan'da bulunan

⁸² BOA., DH.KMS., 52/12.

⁸³ Peçenin erken XX. yüzyılda Türk toplumunda ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu anlatmak için Sütçü İmam örneği gösterilebilir.

⁸⁴ BOA., DH.KMS., 52/12.

⁸⁵ BOA., HR.SYS., 2709/11.

Serfiçe şehrinden göç etmiştir. Menemen'in merkezinde, Mahkeme Câmî'i-şerfi'nde (günümüzdeki adıyla Camiikebir Mahallesi) ikamet eden Aişe, kendisi gibi Serfiçe göçmeni olan Mustafa adlı birisiyle evlidir. 4 Mart 1920 Perşembe günü, Dülbentli Mahallesi'nden Serfiçe muhacirlerinden Hayrettin'in kızı Yaşar ve Şekerci Mehmed'in kızı Naile ile Menemen'e yürüyerek bir saat mesafedeki bir arazide meyan kökü hazırlarken oradan geçen üç Yunan askerinden biri Aişe'ye tecavüz etmek maksadıyla saldırmıştı. İkili bir süre dövüştükten sonra Aişe Yunan askerini döverek kaçırmıştı ve kendisini savunmayı başarmıştır. Olayın ardından Aişe, saldırganı Yunan temsilciliğine şikâyet etmiş; meseleyi Dahiliye Nezareti'ne bildiren Aydın Valiliği, Yunan işgal kumandanının suçlu askerini cezalandırdığını şifahi olarak söylediğini ancak cezalandırmaya dair resmî bir belge görmediğini ifade etmiştir.⁸⁶

Menemen'deki cinsel saldırıların yanı sıra adam kaçırmaya, soyguna, yaralama ve cinayet, üç yılı aşkın Yunan işgali boyunca öylesine sıradan bir hâl almıştı ki adeta vaka-i adiyeden sayılmaktaydı. Bölgedeki Türkleri yıldırma ve göçe zorlamak için bu yola sık sık başvuran Yunanlılar, Menemen Katliamı'nın yaşandığı günden işgallerinin son gününe kadar bu suçları işlemiştir. Zengin Türkleri kaçıran, tüccarların yolunu kesip onları gasp eden Yunan askerlerinin ve Rum çetelerinin mezkûr fiilleri Osmanlı idarecileri tarafından kaydedilmiş, resmî yollarla Yunan makamlarına şikâyet edilmiş ve gerekli cezalandırmanın yapılması için takip edilerek baskı uygulanmıştır. Nadir durumlarda suçlular cezalandırılıp çaldıklarını iade etmeye zorlanmışken çoğu zaman suçları yanlarına kâr kalmıştır. Yunan işgal güçleri, Osmanlı adli makamlarının ve kolluk kuvvetlerinin soruşturma yapmasına genelde izin vermeyerek suçluları müdafaa etmiş ve yıldırma politikasının arkasında durduğunu göstermiştir. Örneğin, 31 Ağustos 1919 günü Kesre Köyü eşrafından Mehmed Efendi, ticaret amacıyla Değirmendere'ye gitmekteyken Tarahiye Köyü meydanında asker elbiseli sekiz Rum üzerine saldırarak onu feci bir şekilde katletmiş ve 2.000 lirasını çalmıştır. Meseleyi incelemek için olay yerine gitmeye çalışan Osmanlı adliye heyeti ve jandarmalarına Yunan İşgal Kumandanlığı müsaade etmeyip engel olunca olay takip edilememiş ve bir sonuç alınamamıştır.⁸⁷

Yine Yunanlılar tarafından örtbas edilen bir diğer yaralama suçu ise 10 Ağustos 1919'da gerçekleşmiştir. Menemen'den yarım saat uzaklıktaki Belen köyünde yaşayan Halil, çocuğu Ahmed'i sünnet ettirmiş ve bir düğün yemeği tertip etmişti. Bu düğün yemeği esnasında yaşanan bir sözlü taciz sonucunda arbede yaşanmış, kimliği belirsiz Rumlar düğüne katılan üç kadını yaralayarak kayıplara karışmıştı. Olay yerine gelen Yunan jandarmaları ciddi bir kovuşturma yürütmeyerek meseleyi örtbas etmişti.⁸⁸ Menemen'in Yunan işgalinde kaldığı 1919-1922 yılları arasında bilhassa Müslümanlara yönelik fail-i meçhul cinayetler sıradanlaşmıştı. Osmanlı makamları, cinayetlerin araştırılması için elinden geleni yapsa da işgalci Yunan güçleri onları durduruyor, soruşturmalara engel oluyor kimi zaman suç mahalline girmelerine dahi izin vermiyordu. Fail-i meçhul kalmış bir cinayetin kurbanı da Ali Ağa'ydı. İzmirli Hacı Salih Paşa'nın damadı Murat Bey'in çobanlığını yapan Tuzçullu Köyü'nden Ali Ağa, 1920 yılının mart

⁸⁶ BOA., DH.EUM.AYS., 36/9.

⁸⁷ BOA., DH.EUM.AYS., 26/16.

⁸⁸ BOA., DH.EUM.AYS., 26/16.

ayında ortadan kaybolmuştu. Üç gün kadar kendisinden haber alınamayan Ali Ağa, bir müddet sonra Menemen'in Kızılca mevkiinde, Sazlıgöl denilen mahalde başından tek kurşunla öldürülmüş ve cesedi yakılmış bir vaziyette bulundu. Ali Ağa, "*hüsn-ü hal-i eshabından (iyi huylarıyla tanınan kişilerden) olub hakkında hiçbir kimse tarafından hissi intikâm perverde idilmediği (intikam hissi beslenmediği)*" için bu vahşice cinayet şüphe uyandırdı. Menemen Savcısı ile sair Osmanlı memurları olay hakkında bir tahkikat yapmak istemiş ancak Yunanlılar buna müsaade etmemiş ve gerekli tahkikatın Yunan makamlarınca düzenleneceğini söylemişlerdi. Aydın Valiliği bu konuyu çok ciddiye almış, soruşturmanın derinleştirilmesi ve yakalanacak suçluların en ağır cezalara çarptırılması için defalarca teşebbüste bulunmuştu. Ancak Yunanlılar bu cinayet hakkında detaylı bir inceleme yapmadığı gibi meselenin Osmanlı makamlarınca tetkik edilmesine de izin vermediler.⁸⁹

Menemen'deki sükûnet ve asayiş bozmak ve ortadan kaldırmak için ellerinden gelen her şeyi yapan Yunanlılar, 6 Ağustos 1919'da sebepsiz yere top ve tüfek atışları yaparak Müslüman halkı tedirgin etmiştir. Atılan mühimmat sonucu can ve mal kaybı yaşanmamış ancak Menemen Katliamı'nın izleri henüz tazeyken, şehirlerinde bir kez bombalar patladığını duyan Menemenliler meseleden ciddi manada tedirgin olmuştur. Kemal Bey'in şehadetinden sonra kazaya yeni kaymakam henüz tayin kılınmadığından kaymakam vekili sıfatıyla Menemen'de görev yapan İhsan Bey, Yunan işgal kuvvetleri başkomutanlığı nezdinde siyasi girişimlerde bulunmuş ve emrindeki birliklere söz konusu top atışını yaptıran Yunan subay görevinden azledilmiştir.⁹⁰ Ancak bir subayın azledilmesi durumu değiştirmemiş; 12 Ağustos 1919 Salı akşamı saat 23.00 sularında öncelikle kışla civarında daha sonra Girit'ten göçen Türklerin meskûn bulunduğu mahalle üzerinde silahlar ve toplar patlamıştı. Menemen'in güneyinde ve batısında mavzer, martini vesaire tüfeklerin sesleri ve "*yağmur gibi yağan*" mermilerin kovanları bir saati aşkın süre boyunca devam etmişti. Ayrıca aynı anlarda Menemen'in doğusundaki Rum mahallesinden üç el silah sesi ve çok defa çığlıklar duyulmuştu. Kaymakam Vekili İhsan Bey'in ikametgahına gelerek izahat veren Yunan jandarma kumandanı "*bir şey olmadığını ve birkaç kopuğun görülmesinden ibâret olub endişeye mahal olmadığını*" söyleyerek gitmiştir. Kaymakam Vekili İhsan Bey, ertesi sabah aynı Yunan jandarma kumandanına meseleyi sormuş, kumandan Menemen'in batısında, mezbahaların olduğu mevkide kimliği belirsiz üç kişinin kurşun attığı cevabını vermişti. Ancak İhsan Bey, aynı kanaatte değildi ve bu meselede Yunan askerlerinin parmağı olduğunu düşünmekteydi.⁹¹

Yunan zulmü ve şiddeti özellikle Menemenlilerin bir arada bulunduğu anlarda yapıyor, bu sayede bir gövde gösterisi ortaya konmaya çalışılıyordu. Bu bakımdan Ramazan akşamları, gerek Müslümanların kutsal kabul ettikleri bir ay olması gerekse toplu bir halde olmaları sebebiyle Yunan mezaliminin tezahür ettiği zamanlardandı. 1920 yılında Ramazan ayı miladi takvimle mayıs ve haziran aylarına tekabül ediyordu. Sıcak yaz akşamlarında bütün günü oruçlu geçiren Menemenliler, kahvehane gibi ortamlarda bir araya gelerek bir şeyler içiyor, birlikte vakit geçiriyorlardı. 1920 Ramazanının bir

⁸⁹ BOA., DH.EUM.AYS., 36/19.

⁹⁰ BOA., DH.I.UM. EK., 55/68; BOA., DH.KMS., 52/11; BOA., DH.SFR., 642/6.

⁹¹ BOA., DH.I.UM. EK., 55/66; BOA., DH.KMS., 52/11; BOA., DH.SFR., 642/6.

aşam vakti, saat 21.00 civarında Yunanlılar, kahvehaneleri basmaya insanları döverek üzerlerindeki para, saat gibi kıymetli eşyalarını çalmaya başladı. Bu saldırının bahanesi, önceki gün Beşliköprü mevkiinde Yunan bir askerin öldürülmesi olarak açıklanmıştı. Ancak Yunan askerin kendi silah arkadaşları tarafından sarhoşluğun etkisiyle kazara vurulduğu ortaya çıktı. Yine de bu durum Yunanlıları durdurmadı ve Yunan askerin öldürüldüğü mevkiden otuz kilometre yarıçapında hayali bir daire çizerek içerisinde yaşayan herkesi kan parası olarak 1 lira tazminat ödemeye mahkûm ettiler. 24 saat içinde toplanan para 10.000 lirayı aşmıştı. Bununla da yetinmeyen işgalciler ayrıca katil oldukları iddiasıyla Ramazan Hoca isimli yaşlı bir esnafı ve Arif adında bir genci tutuklayarak işkence ettiler.⁹²

Yunan askerleri ve Rum çetelerin bir diğer stratejisi de İslamiyet'in ve Osmanlı kimliğinin sembollerine saldırarak Menemenlilerin kutsalını tezyif etmektir. Bunu da organize bir şekilde, psikolojik şiddetin bir parçası olarak sergiliyorlardı. İşgalin henüz ikinci gününde Menemen'in Hamidiye mahallesindeki cami bir Yunan askeri tarafından kurşunlanmıştı.⁹³ Dinî sembollerin yanında millî sembollere de saldırılar düzenleniyordu. Örneğin 6 Mart 1921'de Menemen Hükümet Konağı'nın kapısındaki Osmanlı arması, Rumlar tarafından koparılmıştı.⁹⁴ Menemenli Müslümanların çok değer verdikleri ve anlam dünyalarında kutsiyet atfettikleri şeylere bu gibi saldırılar yapılması, Menemen'in artık Yunan kontrolünde olduğu, bir İslam beldesi olmadığı, Menemenlilere ise devlet idaresinin başlarında olmadığı ve onları korumadığı mesajını vermeyi amaçlıyordu.

d. Menemen'in Kurtuluşu

Menemen'de 1207 gün devam eden Yunan işgalinin son bulması, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması sayesinde. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra yaklaşık bir yıllık hazırlık süreci geçiren, sayı ve teçhizatça eksiklerini tekmil eden Türk ordusu, 14 Ağustos 1922'de harekete geçti. 30 Ağustos 1922 tarihinde gerçekleşen ve Millî Mücadele için bir kırılma noktası teşkil eden Başkomutanlık Meydan Muharebesi, Başkomutan Mareşal Mustafa Kemal Paşa'nın başarılı stratejisi sayesinde kazanılınca Türk ordusu, Batı Anadolu'yu Yunan işgalinden kurtarmak için karşı hücumla geçti. Dumlupınar'da Yunan ordusunun önemli bir kısmı oradan kaldırılmıştı ve Yunanlılar dağılmış bir halde geri çekiliyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya ait meşhur "*Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*" emrinin ardından Türk ordusu, Yunanlıları kovalamak için üç koldan topyekûn hücumla kalktı. Büyük Taarruz'un başladığı günden 4 Eylül'e kadar Yunan ordusu 321 kilometre geri çekildi ve savunma hattını İzmir önlerinde kurma kararı aldı. Hücumla devam eden Türk ordusu, 1 Eylül'de Uşak'ı, 2 Eylül'de Eskişehir'i, 6 Eylül'de Balıkesir ve Bilecik'i, 7 Eylül'de Aydın'ı ve 8 Eylül'de Manisa'yı geri aldı.⁹⁵

Yunan işgal güçlerinin son başkomutanı General Georgios Polymekanos, 2 Eylül 1922 günü kaçış halindeki birliklerini durdurarak İzmir önlerinde üç ayağı bulunan, ters

---

⁹² Özengin 2021, s. 203.

⁹³ BOA., DH.KMS., 52/12.

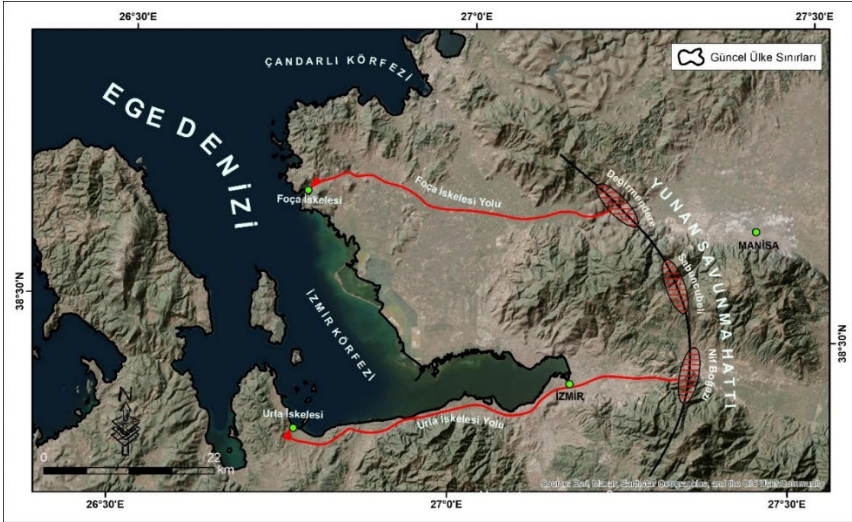
⁹⁴ BOA., DH.I.UM., 20/14.

⁹⁵ (Parlak 1983b, s. 280-315; Öksüz ve Köse 2017, s. 223-229; Görgülü 1992, s. 19-38.

hilal ya da kalkan şeklinde bir savunma hattı kurma kararı aldı. Planlanan bu hattın savunma mevkiileri Sabuncubeli Geçidi, Nif Boğazı (Kemalpaşa) ve Menemen Değirmendere Geçidi olarak belirlendi. Fakat dağılmış haldeki ordusunu durdurup nizama sokamayan Polymekanos, savunma hattı kurma planını hayata geçiremedi.⁹⁶ Bunun üzerine planı değiştirerek bu üç hattın denize en kolay uzanabilen ikisinde tutunma ve Anadolu'dan dalgalar halinde çekilen ordusu için bir aktarma noktası olarak kullanma kararı aldı. Türk hücumunu ileri hatta yöneten Fahrettin Paşa'ya göre, Nif Boğazı ve Değirmendere'de geri çekilmeyi kolaylaştırmak için bir hat kuran Yunanlılar, bu iki mevkiiden sırasıyla Urla ve Foça iskelelerine ulaşış gemilerle Anadolu'yu terk ediyorlardı. Buralarda savunma hattı kurulmasının nedeni ise takipteki Türk ordusunun kendilerine saldırması halinde büyük bir zayıflık vermeyeceği adına dağılmış halde kaçan birliklerini savunacak destek ekipleri olmasını sağlamaktı.⁹⁷ Fahrettin Altay anılarında Türk köylülerden düşmanın Nif Boğaz'ında ciddi bir tahkimat yaptığını duyduğunu, Dikili taraflarında da büyük Yunan kuvvetleri bulunduğunu ve kıyılarda bazı düşman savaş gemilerinin görüldüğünü yazmıştı. Bunun üzerine Yunanlıların bir savunma hattı planladığı sonucuna varan Fahrettin Paşa, emrindeki süvari kolordusunu Yamanlar Dağı'nın arkasından Değirmendere güzergâhından geçirme kararı almıştı. Böylece en zayıf noktadan saldırarak Yunan direniş hattını kıracaktı.⁹⁸ Ancak Fahrettin Paşa'nın beklentisinden çok daha hızlı bir şekilde çekilen Yunan birlikleri pek de ciddi bir savunma hattı kurmamışlar, sadece söz konusu geçit ve boğazları Anadolu'dan gelen birliklerinin geçmesine yetecek kadar açık tutmayı tasavvur etmişlerdi.

Harita 5: Yunan savunma hattı

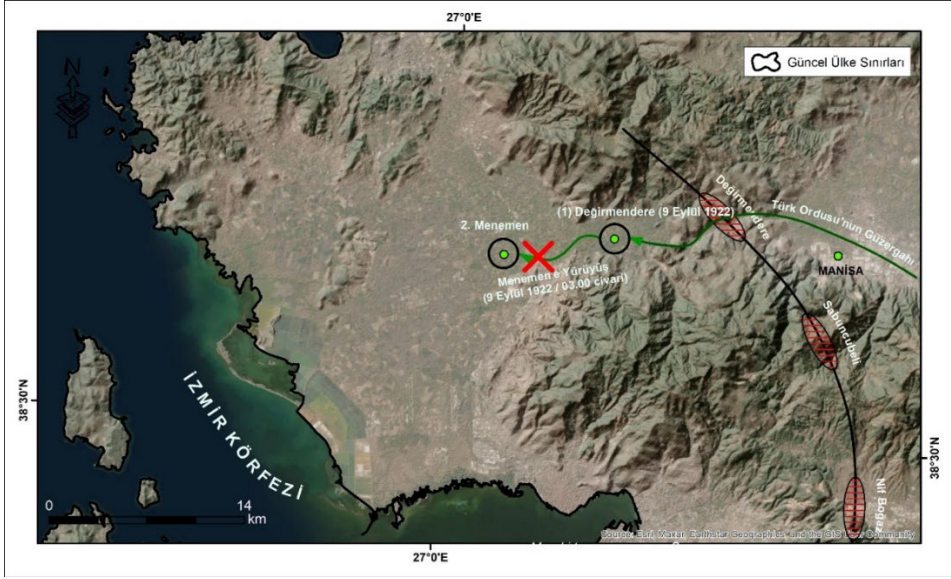
⁹⁶ Parlak 1983b, s. 343.

⁹⁷ Ergül 2007, s. 338.

⁹⁸ Gonca 2005, s. 40.

9 Eylül 1922'ye geldiğinde Fahrettin Paşa'nın öncü olarak gönderdiği 14. Süvari Tümeni, Değirmendere'ye ulaşarak saat 03.00 civarında buradan Menemen'e doğru yürüyüşe başladı. Albay Mehmed Suphi Bey öncülüğündeki tümen bir buçuk saatlik bir yürüyüşün ardından Menemen önlerine geldi. Yunan tümeni, birliklerinin çekilmesini sağlamak ve çekilen askerlerine zaman kazandırmak amacıyla geride bir bölük kadar artçı birlik bırakmıştı. Artçılar Menemen'in girişindeki Yahşelli Köyü civarına hâkim tepelerde ve Menemen-İzmir güzergâhındaki Hıdırtepe'de siperler kazarak pusu kurmuştu. 14. Süvari Tümeni, bu artçı birliklerin saldırısına uğradı. Menemen'in ve İzmir'in kurtuluşunda Millî Mücadele'nin son sıcak çatışmalarından birisi 9 Eylül sabahı burada gerçekleşti. Çatışmada biri subay, ikisi er toplam üç asker şehit oldu. Yunan bölüğünün tamamı yok edildikten sonra saat 05.00 civarında Türk birlikleri Menemen'e girerek düşman işgalini sonlandırdı.⁹⁹

Harita 6: Menemen'i kurtarmaya gelen Türk ordusunun harekât güzergâhı

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında girdiği ve 30 Ekim 1918'te imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'nı kaybettiğinin resmî olarak ilanının üzerine işgal güçleri bu antlaşmanın 7. maddesini dayanak göstererek birçok yeri işgal etmiştir. Bu kapsamda İngiltere'nin desteğiyle Yunanistan, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarmıştır. Bu dönemde Anadolu'da birçok yer işgal edilmiş ve yerel tepkiler fiili olarak gösterilmiş olsa da İzmir'in işgali ulusal bazda derin bir hüzne ve tepkiye sebep olmuştur.

⁹⁹ Parlak 1983b, s, 359-360.

İzmir'in işgali, şehrin farklı noktalarında çeşitli zulüm ve yağmalara yol açmıştır. Bu duruma maruz kalan yerlerden biri de Menemen olmuştur. Yunanistan tarafından her ne kadar işgale dayanak olarak Müslüman nüfusun Rum nüfustan az olması gösterilse de tarihî vesikalar bunun aksini ortaya koymaktadır. İlgili bölümde detayları ile verildiği üzere, Müslüman nüfusun bölgenin ana unsuru olduğu görülmektedir. Dolayısıyla daha öncesinde hazırlanan plan, ilk kez bu araştırma ile kesin tarih tespit edilerek, 22 Mayıs 1919'da devreye alınmıştır. İşgalin yanı sıra bölgeye yerleştirilen Rum nüfus ile Menemen'in demografik yapısı Yunanistan'ın istediği noktaya getirilmek istenmiştir. Böylece yaşanan kargaşa ortamından da istifade edilerek, meselenin uluslararası arenada tartışılmasına, gerekli itirazların yapılmasına izin vermeden Yunanların bölgenin "kalıcı unsuru" haline getirilmesi amaçlanmıştır.

Bölgedeki işgalleri genişletmek için Menemen'i stratejik bir nokta olarak değerlendiren Yunan birlikleri, burayı "geçici" olmak kaydıyla işgal etmiştir. Fakat yaşanan gelişmeler işgalin geçiciliği bir yana büyük bir mezalime dönüşmesine yol açmıştır. 17 Haziran 1919 günü başlayan öldürmeler tam anlamıyla bir katliam boyutuna ulaşmıştır. Bu katliamın doğurduğu en önemli sonuçlardan biri Menemen halkının yaşadığı yerleri terk ederek İzmir, Balıkesir ve Alaşehir'e göç etmesi olmuştur. Sağ kalan insanların can korkusuyla gerçekleştirdikleri bu eylemin Menemen için en hassas sonuçlarından biri bölgeye Ortodoks Rumların yerleştirilmesi ihtimaliydi. Menemen halkı pek çok açıdan işgalin ağır faturası ile karşılaşmış; fiziki ve psikolojik olarak zor bir süreç yaşayan Menemenliler tam anlamıyla bir travma yaşamıştır. Yunan askerlerinin gerçekleştirdikleri adam kaçıрма, soygun, yaralama ve cinayet gibi adi suçlar da toplumsal hafızada yer eden diğer hadiselerdir. Tüm bunlara yerel idarecilerin pasif tavırları da eklenince Menemen halkının yaşamış olduğu çaresizlik ve sıkıntılar katlanarak artmıştır. Ancak 9 Eylül 1922 günü Menemen, Yunan işgalinden kurtarılarak halkın 1207 günlük esareti son bulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Arşivler

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA., DH.EUM.AYS., 26/16. BOA., DH.EUM.AYS., 36/19.
BOA., DH.EUM.AYS., 36/9. BOA., DH.EUM.AYS., 66/7.
BOA., DH.EUM.AYS., 9/61. BOA., DH.I.U.M., 20/14.
BOA., DH.I.U.M.EK 53/94. BOA., DH.I.U.M.EK, 53/16.
BOA., DH.I.U.M.EK, 53/85. BOA., DH.I.U.M.EK, 53/96.
BOA., DH.I.U.M. EK., 52/52. BOA., DH.I.U.M. EK., 55/68.
BOA., DH.İ.U.M.EK, 53/103. BOA., DH.İ.U.M. EK., 53/125.
BOA., DH.İ.U.M. EK., 55/66. BOA., DH.KMS 52/46.
BOA., DH.KMS., 52/11. BOA., DH.KMS., 52/12.
BOA., DH.KMS.52/5. BOA., DH.SFR., 100/14.
BOA., DH.SFR., 642/6. BOA., DH. ŞFR., 638/14.
BOA., DH. ŞFR., 98/340. BOA., HR.SYS. 2636/15.
BOA., HR.SYS., 2709/11. BOA., MV., 216/1.

2. Basılı Eserler

- Belen 1983 Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Berber 1997 Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Bıyıklıoğlu 1992 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Budak 2002 Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milliden Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Çakmak 2007 Zafer Çakmak, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919-1922)*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Çetinkaya 1993 Ali Çetinkaya, *Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları Cumhuriyetin 70. Yılına Armağan*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Doğer 1998 Ersin Doğer, *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi*, Sergi Yayınevi, İzmir.
- Ediz 2015 İsmail Ediz, *Diploması ve Savaş: İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ergül 2007 Teoman Ergül, *Kurtuluş Savaşı'nda Manisa*, Kebikeç Yayınları, Ankara.
- Erim 1953 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Menemen'in İşgal Dönemi (1919-1922): Coğrafi Bilgi Sistemleri Destekli Bir İnceleme

- Görgülü 1992 İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Jaeschke 2011 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. C. Köprülü). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Nersesoğlu 2022 Talar Nersesoğlu, *Osmanlı Ermeni Basınında Yunanistan'ın Batı Anadolu Harekâtı 1920 – 1922*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul.
- Özalp 1985 Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özkaya 2002 Yücel Özkaya, “1919’un Siyasi Olayları”, *Millî Mücadele Tarihi – Makaleler*, (Haz. Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Parlak 1983 Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa Yunan Egeye Nasıl Geldi İlk Günler*, I. Cilt, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı, İzmir.
- Selek 1976 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Selvi 2011 Haluk Selvi, *Millî Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Serçe 1998 Erkan Serçe, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi Kitabevi, İzmir.
- Sofuoğlu 1994 Adnan Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sonyel 1995 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şenişik 2011 Pınar Şenişik, *Ottoman Crete: Revolts, Politics and Identity in the Late Nineteenth Century*, I.B.Tauris, London.
- Temel 1998 Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tolon 2004 Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara.
- Turan 1999 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*,: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Umar 1974 Bilge Umar, *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınları, İstanbul.

3. Makaleler

- Akdeniz 2019 Melih Akdeniz, “Türk ve Yunan Basınından Örneklerle Manisa’da İşgalin İlk Evresi (Mayıs-Haziran 1919)”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17(3), s. 290-312.

- Akyıldız 2021 Ali Akyıldız, “19. Yüzyıl Belgelerinde Hicrî Takvim Sorunu Hicrî Tarihler Doğru Zamanı mı Gösterir?”, *Toplumsal Tarih* (326), s. 50–55.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Haziran 2001, Yıl: 50, Sayı: 112.
- Boyana 2011 Hülya Boyana, “Panionia Birliği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30(49), s. 13-28.
- Çolakoğlu 2022 Emre Feyzi Çolakoğlu, “ABD Kaynaklarına Göre İzmir’in İşgali ve Sonrası (1919-1922)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (70), s. 109-138.
- Pancar 2009 Emine Pancar, “Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi” *ÇTTAD* 8/18-19, s. 55-67.
- Öksüz ve Köse 2017 Hikmet Öksüz ve İsmail Köse, “Amerikan Arşiv Vesikalarında Büyük Taarruz”, *Türkiye Mecmuası*, 27(2), s. 207-238.
- Özcan ve Güneş 2019 Filiz Akın Özcan ve Günver Güneş, “Mondros Mütarekesi’nden İlkurşun Savaşı’na Ödemiş’te Yaşanan Gelişmeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX (Özel Sayı: İzmir’in İşgali), s. 63-104.
- Özgiray 1989 Ahmet Özgiray, “Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleriyle Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar (1914-1919)”, *Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi* 2(4), s. 549-561.
- Şavkılı 2022 Cengiz Şavkılı, “Adana’nın Düşman İşgalinden Kurtuluşu ve Kurtuluş Bayramı Kutlamalarının Basına Yansımaları (1922-1938)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24(1), s. 350-364.
- Tekir 2019 Süleyman Tekir, “Yunan İşgali Öncesi İzmir ve Çevresinde Rum Faaliyetleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX (Özel Sayı: İzmir’in İşgali), s. 29-61.
- Terek 1970 Ahmet Bekir Terek, “Yunan Hedefleri ve Stratejisi Karşısında Gerçekler ve Türkiye”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 5(29), s. 33-48.
- Turan 1991 Mustafa Turan, “İstiklâl Harbi’nde ‘Milne Hattı’”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 7, s. 567-579.
- Uğur 2018 Yunus Uğur, “Mapping Ottoman Cities”, *Journal for Early Modern Cultural Studies*, 18 (3), s. 16-65.
- Uzun 2004 Hakan Uzun, “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 5(2), s. 35-50.
- Vural 2019a Mithat Kadri Vural, “Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve ‘İlk Kurşun’ Meselesine Yeniden Bakmak”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (100), s. 377-414.

Menemen'in İşgal Dönemi (1919-1922): Coğrafî Bilgi Sistemleri Destekli Bir İnceleme

- Vural 2019b Mithat Kadri Vural, "Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Üzerine Bir Literatür Analizi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 34(1), s. 281-310.
- Yiğit vd. 2013 İlker Yiğit, Murat Ataol, Abdurrahman Dinç, "Coğrafya Bölümlerindeki CBS Eğitimi ve CBS'nin Gerekliliği", *Marmara Coğrafya Dergisi* 24, 2011 (2013), s. 312-331.

4. Tezler

- Aladağ 2020 Fatma Aladağ, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Şehirleri ve İdari Teşkilat: Osmanlı Çalışmaları İçin Bir Dijital Tarih Uygulaması", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) *İstanbul Şehir Üniversitesi*, İstanbul.
- Bekman 2020 Büşranur Bekman, "XIX. Yüzyılın Dönüşen İstanbul'unda Mahalleler, Kollar ve Belediyeler: Bir Envanter ve Haritalama Çalışması", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) *İstanbul Şehir Üniversitesi*, İstanbul.
- Gonca 2005 Nihal Gonca, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Menemen Kazası (1923-1933)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Manisa.
- Gülcan 2007 Oğuz Gülcan, "Batı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye'nin Oluşumu (1919-1920)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara.
- Karakuş 2018 Ufuk Karakuş, "Batı Anadolu'da Yunan İşgali Nedeniyle Ortaya Çıkan İç Göçler (1919-1923)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.
- Mutlu 2013 Mustafa Mutlu, "İzmir Basınında İzmir'in İşgal ve Kurtuluşu Üzerine Bir İnceleme (1919-1922)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırşehir.
- Önal 2020 Sümeyye Önal, "İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basınına Yansımaları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.
- Özcan 2020 Serpil Özcan, "XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) *İstanbul Şehir Üniversitesi*, İstanbul.
- Özkemer 2004 Meltem Özkemer, "İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Ankara.

5. İnternet Kaynağı

<https://www.geospatialworld.net/blogs/overview-of-gis-history/> (Erişim Tarihi: 21.12.2022)

SUMMARY

The official declaration of the Ottoman Empire's defeat in the war, which occurred with the signing of the Armistice of Mudros on October 30, 1918, led to the occupation forces invading many places based on Article 7 of this treaty. In this context, with the support of England, Greece landed troops in Izmir on May 15, 1919. During this period, many places in Anatolia were occupied, and although local reactions were demonstrated in practice, the occupation of Izmir caused deep national sorrow and resentment. The occupation of Izmir resulted in various atrocities and looting at different points in the city. One of the places that faced this situation was Menemen. Although Greece claimed that the occupation was based on the lower Muslim population compared to the Greek population, historical documents reveal the opposite. As detailed in the relevant section, it is seen that the Muslim population was the main element of the region. Therefore, the plan prepared earlier was put into effect for the first time with this research, definitively determining the date as May 22, 1919. In addition to the occupation, the demographic structure of Menemen was intended to be brought to the point desired by Greece by settling Greek population in the region. Thus, taking advantage of the chaotic environment, the goal was for the Greeks to become the "permanent element" of the region without allowing the issue to be discussed on the international stage and objections to be raised.

Considering Menemen as a strategic point to expand the occupations in the region, Greek forces occupied it with the condition of being "temporary." However, developments turned the temporariness of the occupation into a great massacre. The killings that started on June 17, 1919, turned into a full-fledged massacre. One of the most significant results of this massacre was the evacuation of Menemen's inhabitants, who moved to Izmir, Balıkesir, and Alasehir. The people of Menemen faced the heavy cost of the occupation in many ways. Physically and psychologically, the people of Menemen experienced a difficult process and went through a complete trauma. The most severe trauma for women was sexual assaults. This despicable act committed by many Greek soldiers became one of the most vivid pictures of the helplessness that Menemen's people fell into. In addition, heinous crimes such as kidnapping, robbery, injury, and murder committed by Greek soldiers were events that were not wanted to be erased from societal memory and desired to turn into a tragedy. When the passive attitudes of local administrators are added to all these, the helplessness and troubles experienced by the people of Menemen increased exponentially. However, on September 9, 1922, Menemen was liberated from Greek occupation, and the people's 1207 days of captivity came to an end.

The occupation of Menemen during the Izmir occupation has unique values in two aspects with this study. First, the occupation of Menemen is discussed in a separate academic study with historical data. Many Ottoman archive documents were used in the study, giving it a unique character in this respect. Another aspect that makes the study unique is the mapping with the Geographic Information Systems (GIS) method, which is becoming increasingly important in recent years, especially with interdisciplinary cooperation in the field of Geography. Within the scope of the study, 6 maps were produced using the GIS method. Thus, visualizing the historical events conveyed in the text with the GIS technique is exemplary for similar studies.

Ek 2: Menemen olayları hakkında Fransızca takrir

Smyrne le 26 Juin 1919

N° 60

Excellence,

J'ai l'honneur de vous confirmer mon takrir N° 48 du 23 Juin, et de vous remettre ci-inclus copie d'une pétition que j'ai reçue de la population turque de Menemen, si éprouvée par les troubles du 17 Courant.

Je vous prie de bien vouloir en prendre connaissance et noter que j'ai transmis copie de cette pétition à mon Ambassadeur à Constantinople, ainsi qu'aux délégués des Hauts Commissaires, Consuls Généraux de France d'Angleterre, des Etats Unis d'Amérique et d'Italie.

J'ai eu un entretien verbal aujourd'hui à ce sujet avec S. E. le Haut Commissaire Hellène, de même qu'avec les Hauts Commissaires des Etats Unis d'Amérique, d'Italie etc qui m'ont promis de faire pour le mieux.

En vous confirmant mon Takrir N° 21 du 10 Juin, je vous serais obligé de bien vouloir donner des ordres pour la question de la Mesquée de Celenic persane d'ici, afin que ces gens puissent faire leurs dévotions.

Veillez, Excellence, agréer l'assurance de ma haute considération.

Le Consul Général de Perse, Gérant

A Son Excellence le Vali
I Z Z E T B E Y
Gouvernement Impérial Ottoman

S m y r n e

 [Signature]

OSMANLI ARŞIVI		
DH.İ.UM.EK		
53	125	1

Zurk (2 shif bas)

DH.İ.UM.EK.00053.00125.001